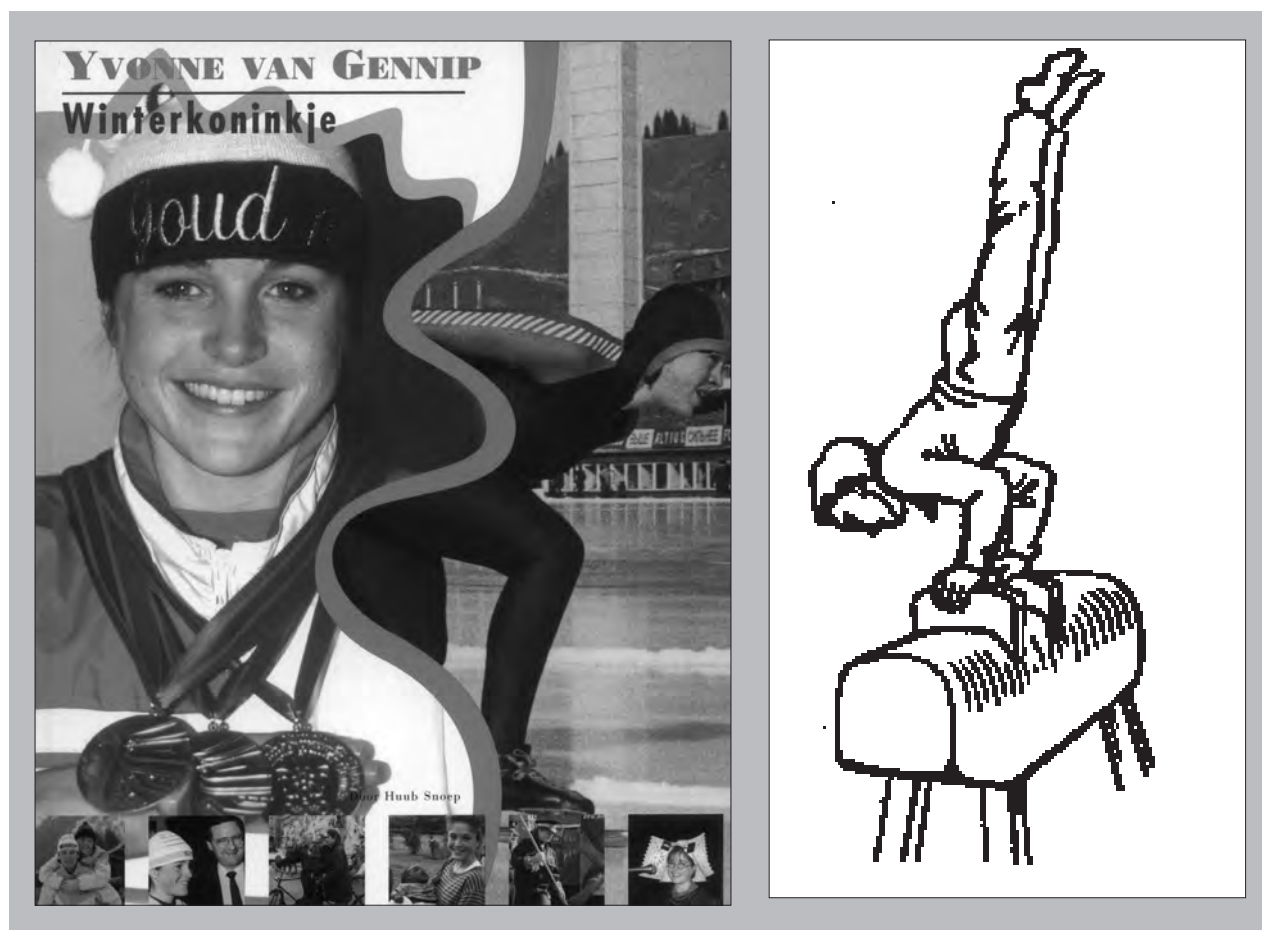


# *de Sportwereld*

NUMMER 38/39

DECEMBER 2005



**10 jaar Stichting de Sportwereld**

**Nieuws: 1<sup>e</sup> Nederlandse vindplaats "sport" schuift op naar 1847!**

**Verwacht: Bibliografie sportgeschiedenis**

**Drie Toonredes Sport**

**Sportief erfgoed: Kaatsmuseum**

**Etymologie: Hockey**

**Gymnastiek vs Sport?**

## Inhoud 38/39

Redactioneel	2
Voorwoord	3
Het woord 'sport' in het Nederlands	4
Nieuwsberichten	7
Publicaties	9
Jubileumbijeenkomst	12
Troonrede sportgeschiedenis	14
Lex Karamoy	18
Socrates	20
Etymologie: Hockey	21
Zesdaagse Maastricht	22
Broertjes Dezentjé	26
Hubert Stessen	28
Ronde van Vlaanderen	36
Boek: Hervormd op Wielen	37
Boek: Olympisch Oranje	38
Echte Helden in Overijssel	39
Kaatsmuseum	40
Bibliografie Sportgeschiedenis	42

## Redactioneel

In dit laatste nummer van het jubileumjaar 2005 wordt uiteraard stilgestaan bij het tienjarige bestaan van Stichting de Sportwereld. Zo bespreekt Wilfred van Buuren de jubileumbijeenkomst Drie Toonredes Sport en wordt de troonrede van bijzonder hoogleraar Sportgeschiedenis Theo Stevens integraal afgedrukt. Maar ook heeft de Sportwereld voor dit nummer een echte sporthistorische 'scoop' gevonden. Pieter Breuker weet de eerste vindplaats van 'sport' in het Nederlands 17 jaar vroeger te traceren. Verder in dit dubbeldikke nummer een paar lezenswaardige artikelen over tennis en een zeer lezenswaardig artikel van Ivo van Hilvoorde, dat een overtuigende aanzet doet om de zeer verschillende wortels van gymnastiek en sport dichterbij elkaar te brengen. Ook worden bezoeken afgelegd aan het Kaatsmuseum in Franeker en aan het Centrum van de Ronde van Vlaanderen in Oudenaarde.

Tot slot wil ik hier de vertrekkend hoofdredacteur van dit huisorgaan van Stichting de Sportwereld Eva Hogenbirk hartelijk bedanken. Bijna vijf jaar heeft zij zich ingespannen voor De Sportwereld. Eva bouwde het bestand van schrijvers uit en zorgde voor een sporthistorisch blad met artikelen met zeer afwisselende invalshoeken. Ze wist in haar periode van hoofdredacteurschap de overgang van nieuwsbrief naar magazine te volbrengen. Eva, dank voor je inspanningen. Vanaf het volgende nummer zal het hoofdredacteurschap worden overgenomen door een voor de lezers inmiddels vertrouwde naam, Daniël Rewijk.

Sjoerd van Tiel

Heeft u opmerkingen, ideeën, artikelen voor De Sportwereld of heeft u in het verleden een nummer niet ontvangen, dan kunt u mailen naar: [desportwereld@hotmail.com](mailto:desportwereld@hotmail.com).

Niets uit De Sportwereld mag worden gereproduceerd, op welke wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de hoofdredacteur.

Mail voor aanvragen naar [desportwereld@hotmail.com](mailto:desportwereld@hotmail.com). De hoofdredactie heeft het recht om ingezonden brieven naar eigen inzicht in te korten of niet te plaatsen.

# Voorwoord

Sjoerd van Tiel – Voorzitter Stichting de Sportwereld

Ook voor de sport is de eenentwintigste eeuw aangebroken. De sportbeoefening zoals deze zich vanaf de negentiende eeuw ontwikkelde en organiseerde is in veel opzichten sterk van karakter veranderd. De organisatiegraad van de sport heeft zich ontwikkeld, de actieve deelname is nog nooit zo groot geweest, overheid en bedrijfsleven zijn zeer actief doorgedrongen in zowel top- als breedtesport en de nieuwsmidia zouden zonder hun sportberichtgeving een dragende pijler verliezen.

Deze maatschappelijke positie van de sport weerspiegelt zich in onderwijs en wetenschap. Waar enkele decennia geleden nog spaarzaam onderzoek werd verricht naar sportgerelateerde thema's, verschijnen nu geregeld onderzoeksrapporten over de relatie tussen sport en gezondheid, politiek, sociale ontwikkelingen, ethiek en economie. Er zijn universitaire studierichtingen bewegings-wetenschappen, vrijetijdswetenschappen en er is een breed aanbod van opleidingen in lichamelijke opvoeding, sportmanagement en sporteconomie. En met de komst van het Mulier Instituut heeft zich een eerste sport-wetenschappelijk instituut gevestigd in de Nederlandse academische wereld.

Het afgelopen jaar heeft deze worteling zich voortgezet met de aanstelling van een aantal bijzonder hoogleraren in sportwetenschappelijke disciplines. Drie van hen spraken hun voornemens uit in de bijeenkomst Drie Troonredes Sport, die Stichting de Sportwereld bij de viering van zijn 10-jarig jubileum in september van dit jaar organiseerde. Onder hen was de bijzonder hoogleraar Sportgeschiedenis.

Tien jaar Stichting de Sportwereld, een moment om kort terug te kijken op de kroonjuwelen van de stichting. Toen we tien jaar geleden begonnen, na een initiatief van de historici Oscar Steens en Wilfred van Buuren, werd al snel duidelijk dat het bouwen aan een wetenschappelijke basis voor sportgeschiedenis een van de belangrijkste speerpunten zou moeten zijn.

Vergeleken met de ons omringende landen kwam de sportgeschiedenis er in Nederland evenwel nog bekaaid af. Waar in Duitsland, Engeland, maar ook België, een wetenschappelijke discipline had postgevat, moest de Nederlandse sportgeschiedwetenschap het nog voor een groot deel hebben van hobbyisten, monomane verzamelaars, betrokken journalisten en een paar bijklussende wetenschappers uit diverse aanverwante disciplines. In de Nederlandse historisch-wetenschappelijke wereld werd nog steeds met enig *dédain* gekeken naar sport als onderwerp van onderzoek.

Daar is met de komst van de bijzonder hoogleraar sportgeschiedenis, een van de beleidsspeerpunten van Stichting de Sportwereld, verandering in gekomen. Voor het eerst biedt een universiteit serieus ruimte aan de discipline. En ofschoon steeds meer studenten hun doctoraalscripties wijden aan sporthistorische onderwerpen is de worteling in de universitaire wereld gering. Promoties blijven nog uit. Diepgravend en longitudinaal onderzoek zal alleen mogelijk zijn als een studierichting sportgeschiedenis blijvende academische inbedding vindt. De leerstoel sportgeschiedenis zal daartoe een eerste opmaat moeten vormen. Het begin 2006 te verschijnen biografische apparaat voor de beoefening van sportgeschiedenis biedt (toekomstige) onderzoekers een goede uitvalsbasis.

Het andere belangrijke speerpunt in de afgelopen tien jaar was de zorg om het sportief cultureel erfgoed. Na onderzoek in opdracht van de stichting bleek dat de toestand van sportarchieven in Nederland zeer zorgwekkend was. Dit noopte tot actie, een groot project sportarchieven was het gevolg. Dit project zorgde voor voorlichting en methodiekontwikkeling (een handleiding voor sportorganisaties), maar leidde ook tot aanzetten tot het slechten van de afstand tussen sportorganisaties en archieven en tot initiatieven bij NOC\*NSF, bonden en sportverenigingen. Er valt echter nog veel te winnen.

In tien jaar is het sporthistorisch landschap in Nederland ontegenzeggelijk veranderd. Met de groei van de belangstelling voor geschiedenis is ook het sportverleden van Nederland zichtbaarder geworden. Er wordt meer gepubliceerd, zowel in boekvorm als in sporttijdschriften, en ook op radio en televisie wordt steeds vaker aandacht besteed aan meer of minder illustere sportmomenten. In symposia, lezingen en studiebijeenkomsten, al of niet georganiseerd door of in samenwerking met de stichting, wordt geregeld stilgestaan bij aspecten van ons sportverleden. De belangrijkste sportcoryfeeën hebben inmiddels hun biografie. Sporttakgebonden musea, hoe klein vaak ook, hebben bestaansrecht en het Nederlands Sportmuseum maakt een doorstart als Olympic Experience in het Olympisch Stadion in Amsterdam.

Een kentering lijkt kortom zichtbaar te worden. Sportgeschiedenis staat op de kaart. Maar reden om zelfgenoegzaam achterover te leunen is er zeker nog niet. De ploeg heeft zijn eerste voren getrokken, er is gezaaid, maar voor geoogst kan worden is nog veel werk nodig.

Sjoerd van Tiel

# Datering en acceptatie van het woord ‘sport’ in het Nederlands

Pieter Breuker

Tot voor kort werd algemeen aangenomen dat de oudste vindplaats van het woord ‘sport’ in het Nederlands uit 1866 dateert. Het gaat om een tekst van ds Simon Gorter, de vader van de dichter (en ook cricketer/voetballer/ enz.) Herman Gorter. Het materiaal van het Instituut voor Lexicografie in Leiden bevat nog steeds geen oudere bewijsplaatsen en ook bijvoorbeeld Maarten van Bottenburg houdt het in zijn proefschrift (editie 1994) op 1866. Ik citeer nu de betreffende ‘sportpassage’ van Simon Gorter naar Maarten van Bottenburg: “Wij hebben ze thans ook in onze duinen, die Engelschen, maar ik zou hun naam toch niet gaarne op ‘t allerhoogste van den climax der aardsche ongemakken plaatsen; integendeel-Daar kwamen zij met den winter opzetten, de trekvogels van nature; op groten afstand en zonder moeite herkenbaar aan ... iets dat onuitwischaar Engelsch is. Let eens op die kloeke opgeschoten mannen door *sport* ontwikkeld.<sup>i</sup> Nu heeft Theo Stevens er in 2004 op gewezen dat het woord al in 1864 wordt genoemd, namelijk in het *Nieuw Woordenboek der Nederlandsche Taal* van I.M. Calisch en N.S. Calisch. ‘Voor deze auteurs geldt het wel als een ‘vreemd’ woord, namelijk van Engelse origine’, aldus Stevens.<sup>ii</sup>

Ook bij Gorter is de vreemde herkomst van het woord ‘sport’ duidelijk: hij gebruikt het immers in relatie tot ‘Engelschen’ resp. ‘Engelsch’. Het woord mag dan op zichzelf van Frans/Latijnse herkomst zijn, in de betekenis van ‘verstrooien’ [= (zich) vermaken]<sup>iii</sup>, het is in de 19<sup>de</sup> eeuw bij ons bekend geworden in de context van Engelse sporten. Ik heb daarvan een tijdje geleden een overtuigend ander en nog ouder voorbeeld gevonden, namelijk uit 1848. Het gaat om een in dat jaar in het Nederlands gepubliceerd artikel over cricket in *Het Lees kabinet. Mengelwerk tot gezellig onderhoud voor beschaafde kringen*. Derde deel. Amsterdam. Ik citeer<sup>iv</sup>: ‘Maar het *cricket* is ook een spel, waaraan zich zoowel de eerste lord als de armste werkman kan verlustigen, en het heeft daarbij boven alle overige Engelsche *sports* (vermakelikheden) nog dit voor, dat het zich minder voor zulke ontzettende weddingschappen schikt, als waarvan de Engelschen liefhebbers zijn, dewijl het niet in weinige minuten beslist is, maar dikwijls dagen lang duurt.’

Ik had nog maar enkele maanden voor mezelf de introductie van het woord ‘sport’ in het Nederlands teruggebracht van 1864 tot 1848 of ik moest mijn archief bijwerken toen ik begin december mijn uitkomsten voor commentaar doorgaf aan collega Siemon Reker en oud-collega Jan Posthumus.\* Hun zoektocht in hun (rijke) woordenboekcollecties leverde resultaat op. In *Kramers Algemeene Kunstwoordentolk, bevattende de vertaling en verklaring van alle vreemde woorden en zegswijzen, die in geschriften van allerlei aard, in de taal der Zamenleving, in handel, bedrijvenz. voorkomen* van 1847 (!) is het woord ‘sport’ al opgenomen. Het staat omschreven als: ‘spel, scherts, grap, uitspanning, tijdverdrijf, kortswijl; landelijk vermaak, veldvermaak, inz[onderheid] alle lichaams oefeningen en uitspanningen, die vaardigheid, kracht en stoutheid vorderen, als: paardenwedlopen of harddaverijen, jagt, wedlopen, wedstrijden van allerlei aard.’

Minder spectaculair misschien dan het opdelven van nog oudere vermeldingen, maar minstens zo interessant, is het onderzoek naar de acceptatie van het begrip ‘sport’ in de beginperiode. De uitkomsten daarvan zijn niet alleen van taalkundig belang, maar ze kunnen ook bijdragen tot onze beeldvorming over de acceptatie van de activiteiten die onder ‘sport’ kunnen worden verstaan. Het citaat uit 1847 geeft meteen al aanleiding tot kanttekeningen. Er zijn twee hoofdgroepen binnen de betekenisomschrijving uit 1847 te onderscheiden: ‘plezier’ / ‘(geestelijk) vermaak’ / ‘grap’ naast fysieke (wedstrijd-)activiteiten. Beide vallen onder de oorspronkelijke betekenis ‘verstrooien’ (‘disportare’). Hoe is de auteur tot zijn beschrijving gekomen? Als die teruggaat op het levend Nederlands van zijn tijd, zou de conclusie kunnen zijn dat het woord ‘sport’, hoewel dus een ‘vreemd woord’, door zijn verschillende semantische specificaties al een zekere bekendheid had. Ik sluit, zeker ook gezien de ondertitel van de *Kunstwoordentolk*, evenwel bepaald niet uit dat de auteur te rade is gegaan bij schriftelijke bronnen, zoals Engelse woordenboeken. Nader onderzoek zal duidelijkheid over een en ander moeten geven.

Wat mij nog meer aan de bekendheid al in 1847 van het woord 'sport' heeft doen twijfelen, is een latere omschrijving ervan in een bron die een gecompriëerde vorm is van de *Algemeene Kunstwoordentolk*, namelijk *Kramers' Woordentolk Verkort [...]*. Die verscheen voor het eerst in 1851 en er zouden nog vele herdrukken volgen (die deels nog moeten worden opgespoord). Interessant is dat (in ieder geval) in de uitgave van 1865 de uitspraak van 'sport' als 'spoor' staat genoteerd. Het ligt voor de hand om daarin een poging te zien de Engelse (gerekte) uitspraak van de klinker weer te geven. Die interpretatie zou dus aangeven dat 'sport' nog in 1865 door de samensteller als een vreemd woord wordt aanvoeld.

De voorgaande uitkomst is in overeenstemming met de andere door mij geciteerde bronnen. We hebben al gezien dat Calisch en Calisch (1864) aangeven dat het woord van Engelse origine is. Het citaat uit *Het Lees kabinet* (1848) past in dat beeld. Daarin gebruikt de auteur niet de Nederlandse meervoudsvorm 'sporten', maar de Engelse pluralis 'sports', waarmee hij extra lijkt te willen benadrukken dat het op dat moment nog een vreemd woord betreft. Het uitheemse karakter komt ook tot uiting in de cursivering (net zoals van 'cricket' en andere termen uit het spel). Om eventuele onduidelijkheden te voorkomen, licht de schrijver het woord bovendien nog eens toe door er 'vermakelijkheden' achter te zetten. Dat begrip was wel bekend in het Nederlands.<sup>v</sup>

Wanneer werd het woord 'sport' dan wel als (min of meer) eigen aan het Nederlands gevoeld? Ik ga er op grond van voorgaande overwegingen vanuit het in de periode 1847-1865 nog als vreemd moet zijn beschouwd en dat lijkt eveneens te gelden voor 1866: ook Simon Gorter cursiveert het woord. Het is bovendien aannemelijk dat het ook niet onmiddellijk na 1866 ingeburgerd was. Een bewijs daarvoor vormen de tweede en derde druk van het woordenboek van Calisch en Calisch, die in 1872 resp. 1884 onder de later zo bekend geworden naam Van Dale verschijnen. Daarin geldt 'sport' als een 'Engelsch woord', m.a.w. nog steeds als vreemd.<sup>vi</sup>

Verrassenderwijze kan het Fries ons in eerste instantie misschien een beetje verder helpen. In 1897 publiceert Nanne R. Kuperus in die taal een 56-regelig lang (kruip)gedicht onder de titel 'Sport'. Het is vanaf het begin duidelijk dat hij niets van het woord (en de daaronder vallende activiteiten) moet hebben. Ik geef ter illustratie (in vertaling) een aantal woorden en passages uit Kuperus' gedicht. Het 'vreemde' woord 'sport' is 'van Britse herkomst', en hoewel het 'heel deftig en voornaam klinkt', is het 'in een stinkend nest uitgebroed', dus, zo vermaant hij zijn lezers, 'kijk er niet te hoog bij op'. Echte sporten zijn bijvoorbeeld langebaanschaatsen, kaatsen, touwtrekken, zeilen en boksen. De schrijver had zich misschien minder opgewonden als de term 'de laatste tijd' niet door 'bijna iedereen' werd gebruikt.<sup>vii</sup> Als we hem op zijn woord mogen geloven – maar we moeten gezien zijn ergernis, rekening houden met een zekere mate van overdrijving – zou het begrip 'sport' dus aan het eind van de 19<sup>de</sup> eeuw in het Fries al (tamelijk) ingeburgerd zijn.<sup>viii</sup>

Hoe zit het in die tijd in het Nederlands? In de eerste druk van Koenens Handwoordenboek, toevallig ook uit 1897, staat het woord zonder verder commentaar. Wel bevat de 'Nalezing' (p. 312-317) maar liefst negen woorden in relatie tot 'sport', bijvoorbeeld: 'safety', 'spurt', 'sprinter' 'start' en 'stayer'.<sup>ix</sup> Natuurlijk is de Engelse herkomst ervan onmiddellijk duidelijk, maar het feit dat ze zijn opgenomen, wijst op acceptatie ervan. Die uitkomst is met het oog op de hiervoor geschetste, toenmalige positie van het woord in het Fries niet zo verwonderlijk: de moderne Engelse sporten zijn in de tweede helft van de 19<sup>de</sup> eeuw immers via het Nederlandstalige gebied (met name het westen van ons land) en niet via het Friestalige gebied tot ons gekomen. We zouden daarom voorzichtig kunnen concluderen dat het woord 'sport' tegen het einde van de 19<sup>de</sup> eeuw in het Nederlands al (redelijk) gewoon zal zijn geweest.<sup>x</sup> Het zoeken naar meer vindplaatsen uit die tijd is evenwel beslist nodig om het beeld scherper te maken en eventueel te nuanceren.<sup>xi</sup> Ik heb tenslotte in korte tijd al veel nieuwe informatie kunnen vinden. En intussen blijft het uiteraard mogelijk dat er een nog oudere vindplaats dan 1847 op-

duikt. Spannend!

\* Ik bedank hen ook hartelijk voor hun snelle, bruikbare én stimulerende reacties op een concept-versie van dit artikel en het aandragen van aanvullend materiaal.

- i Maarten van Bottenburg. *Verborgene competitie; over de uiteenlopende populariteit van sporten*. Amsterdam, 1994, p. 139. De betreffende passage is (o.a) te vinden in: Simon Gorter. *Letterkundige Studiën*. Amsterdam, 1891.
- ii Theo Stevens. 'Vroege Nederlandse sportgeschiedenis in vogelvlucht'. In: Pieter Breuker en Wio Joustra (red.). *Sport-historie tussen feit en mythe*. Leeuwarden, 2004, p. 34.
- iii Van de vele verwijzingen naar de juiste etymologie noem ik: Marcel Smet en Paul Van de Velde. *Nieuwe Encyclopedie van de Sport*. Brugge/Utrecht, 1963: 'sport [...] v[an] E[ngelsch] *disport*, later *sport* uit het F[rans] *desporter* van het Latijn *disportare*, verstrooien' [dus 'ontspannen', 'zich vermaken'].
- iv Naar: Jacques van Gent. *Het cricketspel. Proeve van een duidelijk en volkomen denkbeeld*. Leiden, 1995, p. 11. [heruitgave van 1848].
- v Het oudste 'complete' 'sportboek' voor Nederland, geschreven door Jan ter Gouw, verscheen in 1871 te Haarlem onder de veelzeggende titel: *De Volksvermaken*. Het woord 'sport' komt niet in de tekst voor, maar dat is misschien minder opmerkelijk dan het lijkt: Ter Gouw beperkt zich tot de traditionele volksvermaken, hij beschrijft 'ook allerlei oude gebruiken, waarbij gezongen en gesprongen, en natuurlijk ook gegeten en gedronken wordt; alle spel van ouden en jongen; elke traditionele volkspret' ('Inleiding' p. 1). De enkele vreemde begrippen in zijn boek geeft ook Ter Gouw recursieerd weer.
- vi Sport wordt dan, naast 'grap', gedefinieerd als 'uitspanning (inz[onderheid] van jagen' resp. 'uitspanning die vaardigheid en kracht vordert (inz. het jagen, wedlopen, paardenwedrennen)'
- vii In: Pieter Breuker. *Boppe! In blomlêzing út de Fryske keatsliteratuer*. Drachten/Ljouwert 1987, p. 18-19.
- viii Toch verraadt het woord voor taalkundigen ook nu nog zijn vreemde herkomst. Het wordt uitgesproken als /sport/, met realisatie van de 'r', terwijl in oorspronkelijk Friese woorden de 'r' in die positie stom is, zoals in 'burd' ('baard'), 'hert' ('hart') en 'wart' ('wrat'). De verfrieste uitspraak geldt ook voor *oude* leenwoorden (vaak uit het Frans/Latijn), bijvoorbeeld 'part' /pat/ (Ned. 'part').
- ix Het reguliere (alfabetische) deel van het woordenboek be-

vat dan nog geen samenstellingen of afleidingen met 'sport'. Die komen eerst (vanaf 1903) mondjesmaat voor, maar gaandeweg (vanaf ± 1940) steeds meer. Zie: Siemon Reker. 'Van polkakoekjes en estafettenlopen – Koenen als spiegel van taal, samenleving en woordenboekenmakers'. In: Jan Posthumus, Siemon Reker en Arie du Ru. *Honderd jaar Koenen*. Utrecht/Antwerpen, 1997, p. 49-52.

- x Die (voorlopige) conclusie hoeft niet te betekenen dat de acceptatie aan het eind van de 19<sup>de</sup> eeuw voor iedereen geldt. Zo moeten we in ieder geval onderscheid maken tussen 'vreemd' qua herkomst en 'vreemd' qua beleving. (En puristen kunnen een woord heel lang 'vreemd' vinden!)
- xi Het onderzoek zal zich niet eenzijdig moeten richten op woordenboeken. Ook tijdschriften, kranten en literaire bronnen moeten erin worden betrokken. Dat maakt het onderzoek niet heel gemakkelijk want tijdrovend. Wanneer eenmaal 'alle' teksten zullen zijn gescand, zal de zoektocht zoveel gemakkelijker verlopen.

## Nieuwsberichten

Gerard van Houten

### Opening Olympic Experience

Op gezamenlijk initiatief van sportkoepel NOC\*NSF en het Olympisch Stadion Amsterdam is donderdag 13 oktober de officiële opening van de Olympic Experience geweest, een permanent eerbetoon aan de Nederlandse sport. Voor de realisatie van het project was een flinke verbouwing van het Olympisch Stadion nodig.

In de Olympic Experience draait het om helden en hoogtepunten van de Nederlandse sport uit de afgelopen honderd jaar. Vooralsnog zijn er tien sporten geselecteerd die in de presentatie aan bod komen: voetbal, schaatsen, wielrennen, hockey, judo, ruitersport, tennis, zwemmen, atletiek en roeien.

De Gemeente Amsterdam omschrijft de Olympic Experience als een "interactief centrum waar het verleden, het heden en de toekomst van de Nederlandse sport op multimediale en vernieuwende wijze wordt getoond". De Olympic Experience is geopend van dinsdag tot en met zondag van 11:00 uur tot 17:00 uur. Een toegangskaart kost 5 euro, kinderen van 4 tot 12 jaar betalen 4 euro. Zie ook [www.olympischstadion.nl](http://www.olympischstadion.nl)

### Eerste sportfilmfestival in Nederland

Van 6 tot en met 8 december 2005 organiseerde het Mulier Instituut het eerste sportfilm- en documentairefestival van Nederland. Plaats van handeling was de Verkade-fabriek, een nieuw cultureel centrum gevestigd in een oude koekjesfabriek aan de rand van de historische binnenstad van 's-Hertogenbosch. Het festival was educatief én entertainend. De belangrijkste doelgroep van het festival werd gevormd door studenten van allerlei sport- en sportgerelateerde opleidingen. Maar het festival was ook toegankelijk voor het brede publiek. Het educatieve element kwam vooral in het dagprogramma naar voren komen.

Meer informatie: [www.mulierinstituut.nl/filmfestival](http://www.mulierinstituut.nl/filmfestival)

### Najaarsconferentie Geschiedenis, Beeld en Geluid: Sport in beeld

De najaarsconferentie van de Vereniging Geschiedenis Beeld en Geluid (GBG) heeft zich dit jaar afgespeeld rondom het thema SPORT IN BEELD. De komst van nieuwe spelers in het medialandschap en de daaraan verbonden verbeterde strijd om de rechten op sportuit-



zendingen maakte dit thema bijzonder actueel. Op 14 oktober brachten achtereenvolgens Gerard Nijsen (Andere Tijden), Martijn Lindenberg (Studio Sport), Frans Oosterwijk (journalist / auteur) en Ronald Speyer (sportfotograaf) hun verhaal aan een gemêleerd publiek. GBG is een platform voor iedereen die audiovisueel materiaal gebruikt als bron voor wetenschappelijk onderzoek, onderwijs of documentaires. Meer informatie is te vinden op [www.geschiedenisbeeldgeluid.nl](http://www.geschiedenisbeeldgeluid.nl).

### Bijzonder sportarchief overgedragen: korfbalvereniging Oost-Arnhem 1929-2000

De 76-jarige korfbalvereniging Oost-Arnhem (OA) droeg eerder dit jaar haar archief over aan het Gelders Archief. In dit sportbestand bevinden zich onder andere clubbladen, wedstrijdbulletins, programmaboekjes, stukken over bezittingen, stukken over de korfbalschool, ledenlijsten en talrijke foto's. De documenten geven een levendig beeld van de in 1929 opgerichte sportvereniging en het clubleven. Verschillende korfballers van OA speelden in Oranje en de club behaalde in 1988 de Europacup. De documentatiecollectie zal over enige tijd toegankelijk voor het publiek zijn. Meer informatie: [www.geldersarchief.nl](http://www.geldersarchief.nl)

### Sport Mooi in beeld

Op 20 september van dit jaar presenteerde sportfotograaf Cor Mooij zijn boek "'t Was Mooij", waarin hij zijn beste foto's bij elkaar heeft gebracht. Uit een archief van ongeveer 600.000 foto's selecteerde hij er 1250 voor zijn bundel. De vele hoogtepunten van zijn werk zijn ook te bewonderen op Nationaal Sportcentrum Papendal. In de gangen richting het vergadercentrum is een expositie opgesteld over zijn boek.

### **Knoppers bijzonder hoogleraar sport en lichamelijke opvoeding**

Met ingang van 1 september 2005 heeft dr. Annelies Knoppers haar werkzaamheden aangevangen als bijzonder hoogleraar 'Pedagogiek en didactiek van de lichamelijke opvoeding en de sport' aan de Universiteit Utrecht. Zij is benoemd door de Stichting voor de Wetenschap van de Lichamelijke Opvoeding en de Sport, waarin NOC\*NSF en de KVLO participeren. Gedurende één dag per week zal zij zich bezighouden met onderwijs en onderzoek. Daarbij komt het accent te liggen op het pedagogisch en vakdidactisch handelen van leraren en trainer/coaches ten opzichte van de jeugd. Annelies Knoppers is verbonden als onderzoeker/hoofddocent aan de Utrechtse School voor Bestuurs- en Organisatiewetenschap. Zij studeerde lichamelijke opvoeding en sociologie in de Verenigde Staten en promoveerde aan de universiteit van North Carolina.

### **Eerste Nederlandse Voetbalboeken Boekhandel**

De Eerste Nederlandse Voetbalboeken Boekhandel bestaat vooralsnog alleen online. In de catalogus worden alle in Nederland verschijnende boeken over voetbal opgenomen. Bij de buitenlandse boeken streven de twee initiatiefnemers niet naar volledigheid. Wel zullen hier de meest interessante voetbalboeken aangeboden worden uit met name Engeland, Duitsland en België. Tot begin 2006 wordt proefgedraaid op [www.envb.nl](http://www.envb.nl)

### **Beeldbank Triathlon Almere**

Afgelopen zomer is de beeldbank van de Stichting Holland Triathlon online gezet. Op [www.beeldbankhollandtriathlon.nl](http://www.beeldbankhollandtriathlon.nl) zijn nu al bijna 2000 foto's te bekijken van de triathlons in Almere van de afgelopen 24 edities. Via een eenvoudig zoekstelsel kan gezocht worden op naam van de triatleet, jaar, soort triathlon en onderdeel. Van 1984, 1988, 2003 en 2004 zijn al veel foto's opgenomen. De komende maanden zullen de foto's van de andere jaren die de Stichting Holland Triathlon in haar archief heeft, worden gedigitaliseerd en toegevoegd aan deze beeldbank. De Stichting Holland Triathlon probeert de beeldbank zo compleet mogelijk te krijgen en roept daarom iedereen die zelf nog foto's van Almere heeft op om deze dan aan te bieden aan de beeldbank. Dit kan via [info@upc-hollandtriathlon.nl](mailto:info@upc-hollandtriathlon.nl).

### **100 jaar KNBLO- Wandelsportorganisatie Nederland**

In het kader van het 100-jarig bestaan van de KNBLO-NL, dat in 2008(!) wordt gevierd, is een projectorganisatie reeds nu aan de voorbereiding van diverse activiteiten begonnen. Zo zal er in alle provincies een jubileumtocht worden gehouden, staan twee landelijke symposia op de agenda en wordt er een jubileumboek met wellicht een dvd uitgebracht. Een korte geschiedschrijving vanaf 1908 is te vinden op [www.wandel.nl](http://www.wandel.nl) onder KNBLO-NL, Geschiedenis.

### **Alle Nederlandse Olympische deelnemers verzameld**

Er zijn nogal wat Nederlandse sporters die deelnamen aan de Olympische Spelen. Al deze sporters zijn te vinden op de website van NOC\*NSF. Wie waren het? Wanneer deden ze mee? Op welke discipline? Legden ze beslag op een medaille? Kortom, de sportliefhebber vindt hier alles dat hij wil weten. In de Nederlandse Deelnemers Finder kan je elke Nederlandse deelnemer terugvinden.

<http://www.sport.nl/olympischarchief/home.php3>

### **Jubileumboek BFC geheel op internet**

De Bussumse Football Club heeft haar jubileumboek "75 jaar BFC" geheel op de website van de vereniging geplaatst. Vanaf 1920 is de geschiedenis over acht hoofd-





stukken verdeeld, allen rijk geïllustreerd. Naast de vele elftalfoto's bijvoorbeeld ook een foto van het eerste Bussumse zwembad, omstreeks 1920, gelegen in "de koeienkamp".

Kijk op [www.bfc-bussum.nl](http://www.bfc-bussum.nl) onder de knop historie.

### Ajax-technen gezocht voor digitaliseren videomateriaal Ajax

Voor een grootschalig project met betrekking tot het digitaliseren van al het beschikbare videomateriaal van Ajax hebben we goed nieuws. Stichting "De Goeie Ouwe Tijd.nl" is druk bezig om veel beeldmateriaal over te zetten van betamax, super8, vhs e.d. naar de computer. Echter, het aanbod van materiaal is momenteel dusdanig groot, dat men op zoek is naar extra hulp. Vele handen maken licht werk. Daarom hoopt de projectgroep "Digitaliseren van beeld- en geluidmateriaal" Ajacieden te vinden, die handig zijn in het overzetten van beeldmateriaal van zowel videorecorder als betamaxspeler naar de computer. Heb je hiermee ervaring en de benodigde apparatuur, dan zou je "De Goeie Ouwe Tijd.nl" eventueel kunnen helpen. Op deze manier kun je zelf genieten van de mooiste Ajax-beelden vanaf medio jaren zeventig, en ervoor zorgen dat alle Ajax-liefhebbers dit in lengte van jaren kunnen blijven doen. Geïnteresseerden kunnen een mailtje sturen naar: [info@degoeieouwetijd.nl](mailto:info@degoeieouwetijd.nl). Meer informatie is te vinden op [www.degoeieouwetijd.nl](http://www.degoeieouwetijd.nl)

### Eindelijk biografie voor Yvonne van Gennip

Op dinsdag 8 november presenteerde Yvonne van Gennip in het stadhuis van Haarlem, waar zij na haar Olympische zegereeks in Calgary in 1988 gehuldigd werd, de langverwachte biografie van haar bijzondere sportcarrière. De Haarlemse sportjournalist Huub Snoep wist Van Gennip pas na 10 jaar aandringen en met reeds enkele concept-hoofdstukken in de hand zover te krijgen mee te werken aan de biografie. De samenwerking tussen Snoep en Van Gennip heeft geresulteerd in een aardige sportbiografie, die terecht is opgebouwd rondom de drie gouden Olympische plakken, waarmee zij op het superijs van Calgary de tot dan toe nog nauwelijks verslagen Oostduitse wereldtop wist af te troeven. Yvonne van Gennip. Winterkoninkje, door Huub Snoep is uitgegeven door De Vrieseborch Haarlem.



# Publicaties

## Boeken

**Hervormd op wielen - Wielerkampioen Cees Erkelens**  
Jan de Bas, Aspekt, 312 p., ISBN 90-5911-132-X

**En toen was er sport - tachtig verhalen uit de geschiedenis**  
Jurryt van de Vooren, Inmerc, 160 p., ISBN 90-6611-534-3 : € 9,95

**Het geheim van Raleigh**, Joop Holthausen, Uitgeverij de Buitenspelers

**Een tennisbal als watermeloen** (biografie Jacco Eltingh)  
Jacco Eltingh i.s.m. Rene\_ van Hattum, 141 p., ISBN 90-6112-833-1, € 15,00-

**Johan Crujff - De Ajacied, 9 maal 14 - de Amsterdamse gloriejaren**  
Guus de Jong en Jaap Visser, Tirion, 144 p., ISBN 90-4390-486-4, € 17,95

**120 jaar Amsterdamse Wielrenners 1885 - 2005**  
Bap van Breenen, 272 p.

**'t Was Mooij, Cor Mooij 40 jaar sportfotografie**  
Cor Mooij, Tirion, ISBN 90-4390-804-5 prijs: € 69,95

**DOS Utrecht 1954-1970**  
W. Brakkee, Verba

**Als de kraaien overvliegen: voetbal in Den Haag en Scheveningen**  
Cor Gout, Trespassers W, ISBN 90-7680-804-X

**De helden van Almere - 25 jaar Holland Triatlon**  
Marcia Jansen, MJ Sports, 168 p., ISBN 90-8099-401-4

**Het Groot Klootschieters Boek - Een middeleeuws volksspel wordt volwaardige wedstrijd sport**  
Martin Meijerink, Uitgeverij Smit, 424 p., ISBN 90-6289-598-0, € 25,00

**De Kneet, Entertainer op twee wielen**  
Leo van de Ruit en Frans van Schoonderwalt, Tirion

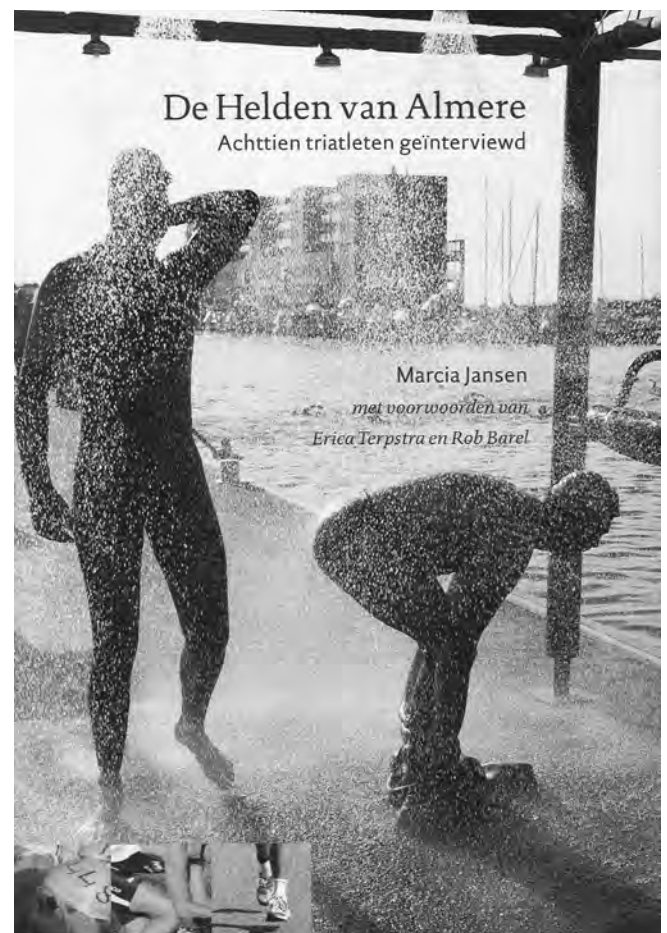
Sport, 128 p., ISBN 90-4390-760-X, € 14,95

**Eindbestemming Zanderij - Het vergeten verhaal van het kleurrijk elftal**  
Iwan Tol, L.J. Veen, 160 p., ISBN 90-2040-366-4, € 14,90

**De godenzonen van Ajax tien jaar later**  
Robert Heukels, Houtekiet, 301 p., ISBN 90-5240-845-9, € 19,95

**ANNO de jaren zeventig, deel 2**  
Voetbal International, Bookzine

**Sportaccommodaties, categoriaal onderzoek wederopbouw 1945-1965**  
Marije de Korte, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, rapport



**Yvonne van Gennip. Winterkoninkje - biografie**

Huup Snoep, De Vrieseborch Haarlem, 224 p., ISBN 90-6076-540-0, € 24,50

**Anky - Een fenomeen op vier benen**

Jacob Melissen, Tirion Sport, ISBN 90-4390-795-2, 128 p., € 14,95

**Gebroken doelpalen - Voetbalverhalen van een topscheidsrechter**

Mario van den Ende, Tirion Sport, ISBN 9043907731, 176 p., € 15,95

**De Tour van 80**

Mart Smeets, Nieuw Amsterdam, ISBN 90-46800-01-6, 222 p.

**In de greep van de sport - Inaugurale rede**

Theo Stevens, Vrije Universiteit, 13 p.

**Tijdschriften****Schoolgymnastiek: van start naar finish zonder eindstreep...'**

J. Steendijk-Kuypers, De School Anno, jrg. 23, afl. 3 (herfst 2005), p. 4-19

**Het Bildt viert haar 500-jarig bestaan;****Hallum viert 100 jarig bestaan groots;****De twa Doarpen-DIOS 100 jaar;**

allen in WIS-IN, uitgave Koninklijke Nederlandse Kaatsbond, jrg. 33, nr. 6 - juni 2005

**100 jaar Cadetten bij Dudok van Heel**

Peter van der Sterren, Roeien nr. 729 juli 2005, jrg. 59, p. 18

**Het mooie van schaatsen op papier - Max Dohle zet raam open naar rijke literatuur uit heden en verleden**

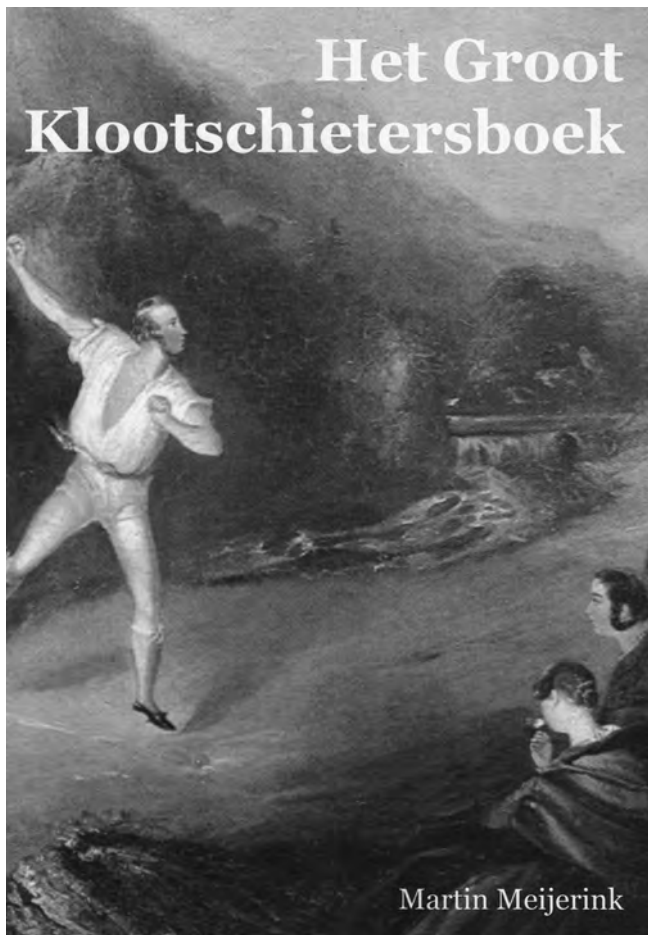
Ton van Helden, SchaatsSport, jrg. 41, nr. 2 - 21 oktober 2005, p. 30-31

**Historisch tennispark WLTV de Oude Eik**

Maaïke Denkers, Sportfacilities, jrg. 9, nr. 5 - oktober 2005

**Boksen in de oorlogsjaren**

Freek Louis, Boks(z)weet - Het blad van de Nederlandse Boksbond, sept. 2005, p. 18-19



# Jubileum 10 jaar Stichting de Sportwereld

Wilfred van Buuren



*Debat onder leiding van Sportwereld-voorzitter Sjoerd van Tiel.*

**“Tien jaar stichting de Sportwereld, daar moeten we iets mee”, dacht het bestuur van de stichting. Maar wat? Een feest? De penningmeester schudde van nee. Wegens krapte van de kas, kon daar geen sprake van zijn. Een sporthistorisch congres dan, met sprekers uit binnen- en buitenland. Prima idee. Maar een paar maanden eerder had al het congres ‘Sporthistorie tussen feit en mythe’ plaatsgevonden. Zo snel weer een congres over sportgeschiedenis, dat zou teveel van het goede zijn. Besloten werd uiteindelijk om een bescheiden en serieuze bijeenkomst te houden.**

Op zaterdag 24 september was het dan zover. In het Olympisch Stadion te Amsterdam, om precies te zijn in de knusse kantine van atletiekvereniging Phanos, hadden zich 35 belangstellenden verzameld om te luisteren naar drie recent aangestelde hoogleraren sport. Ruud Koning, Theo Stevens en Maarten van Bottenburg spraken een troonrede uit, elk voor hun eigen vakgebied.

Ruud Koning, bijzonder hoogleraar sporteconomie, besprak in zijn toespraak onderwerpen als: wat is sporteconomie, wat is de oorsprong van sporteconomie en het kernbegrip competitief evenwicht. Daarnaast ging hij in

op een aantal specifieke thema's: zoals salarissen, marktwerking en prikkels. Sporteconomie is een tamelijk nieuwe academische discipline, maar Koning gaf aan dat het vak eigenlijk al weer bijna een halve eeuw oud is. In 1956 immers publiceerde de Amerikaan Rottenberg het boek *The Baseball Player's Market*. Consternatie ontstond toen vanuit het publiek de opmerking kwam dat al die economische modellen wel leuk en aardig zijn, maar dat het uiteindelijk de maffia is die in de (Amerikaanse) sport aan de touwtjes trekt. Koning ging daar wijselijk niet al te diep op in.

De zaal kwam weer tot bedaren bij de troonrede van Theo Stevens. Hij wees er op dat met de instelling van een leerstoel sportgeschiedenis, een van de doelstellingen van stichting de Sportwereld was bereikt. Zijn troonrede kun u elders in dit blad nalezen.

Na een bescheiden lunch (koffie en broodjes zelf betalen, maar verder geen toegangsprijs, waar krijg je dat vandaag de dag nog?), was het woord aan Maarten van Bottenburg, ooit de eerste voorzitter van stichting de Sportwereld en nu hoogleraar sportontwikkeling te Utrecht. Hij zal zich in zijn onderzoek de komende tijd vooral bezighouden met de condities, mogelijkheden, gevolgen, problemen en grenzen van de commercialisering van de sport. Uit zijn enthousiaste betoog, waar het ene idee over het andere buitelde, bleek dat Van Bottenburg ook het verleden een plaats in zijn onderzoek wil geven. Commercialisering bestond in de sport al ver voor de introductie van de televisie. Kodak adverteerde bijvoorbeeld al bij de Olympische Spelen van 1896 en in de laat-Victoriaanse tijd waren er in Engeland al 200 professionele cricketers en 6800 profvoetballers. Analyses van de vroege ontwikkeling van de commercialisering van de sport zijn er echter nauwelijks. De grenzen van de commercialisering zijn een ander belangrijk thema. Uit een enquête blijkt dat 60% van de Nederlanders commercialisering als het grootste zorgpunt van de sport ziet. Het blijkbaar breed gedeelde ongenoegen over commercialisering van de sport wil Van Bottenburg kritisch gaan onderzoeken.

# de Sportwereld

NUMMER 1 JUNI 1997

## HET ENIGE ECHTE TENNIS

door Coes de Bontd

Sampras, Krajicek en al die andere kampioenen spelen niet het echte tennis. Ook de ruim 750.000 leden van de KNLTB niet. Zoals de naam al aangeeft, de leden van de Koninklijke Nederlandse Lawn Tennis Bond spelen lawn tennis. Het klinkt wat arrogant, maar volgens de vijftig leden van de kleinste sportbond van Nederland, de NRTB, is er slechts één echttennis en dat is real tennis. Bij gebrek aan een real tennisbaan in eigen land, maken zij jaarlijks de overstek naar het Verenigd Koninkrijk om aldaar hun kampioenschappen te houden: de Nederlandse Real Tennis Kampioenschappen.

De historische tennisteiten liggen als volgt: Het huidige tennis werd geïntroduceerd door een Engelsman, Major Walter Clopton Wingfield kreeg op 23 februari 1874 octrooi voor zijn uitvinding lawn tennis. Wingfield was namelijk enigszins uitgekeken op het oorspronkelijke tennisspel, door hem met enige eerbied The Ancient Game of Tennis genoemd. Het oude spel was veel te ingewikkeld en de door vier muren omgeven baan te kostbaar. Zo vond hij zijn lawn tennis was veel eenvoudiger. Wingfields tennisbaan kon bovendien

overal uitgezet worden, bij voorkeur op een fraai geschoren gazon. Twee wezenlijke elementen van het oorspronkelijke spel nam Wingfield over, de bal werd met behulp van een racket over het net gespeeld en de puntentelling 15-0, 30-0, enzovoorts bleef hetzelfde. Wingfields uitvinding zou The Ancient Game qua populariteit overvleugelen en werd in de volksmond al snel tennis.

Om verandering te voorkomen, werd al in 1874 aan het oorspronkelijke tennis de term real (zegevoegt. De beoefenaars van het oude tennissen konden de lawn tennissen er zo lijnjes op wijzen dat er slechts één echt tennisspel bestaat. Real tennis krijgt vaak de eretitel The Royal Game of Tennis toebedeeld, zeker in Groot-Brittannië. Vrijwel alle koningen uit de Huizen

**redactioneel**

Voor u ligt het eerste nummer van De Sportwereld, nieuwsbrieff van Stichting de Sportwereld. De Sportwereld geeft informatie over activiteiten van de Stichting. Daarnaast bevat de nieuwsbrief artikelen, reportages, boekbesprekingen en ander nieuws over de geschiedenis en de achtergronden van de sport. De nieuwsbrief zal vier maal per jaar verschijnen. Stichting de Sportwereld stelt zich ten doel, het bevorderen en uitvoeren van onderzoek naar de geschiedenis en achtergronden van de sport. In de breedte zijn drie werkvelden, zij trachten te bereiken door het organiseren van bijeenkomsten (lezingen, studiedagen en werkgroepen), door het vervaardigen van publicaties (boeken en nieuwsbrieven) en door het leggen van contacten tussen beoefenaars van en geïnteresseerden in de geschiedenis en achtergronden van de sport. Wil u ook de volgende nummers van de nieuwsbrief ontvangen? Mailt u dan aan als menigwaker door bijgaande bon in te vullen.

**INHOUD**

\* Het enige echte tennis 1 \* Olympisch kampioen roeien Jan Wienese 4

\* Boeken 5 \* Nieuws 7

# NIEUWSBRIEF

Vervolgens ging de zaal onder leiding van voorzitter Sjoerd van Tiel in debat met het trio hoogleraren over de dwarsverbanden van 'geld', 'verleden' en 'beleid' in de sport. Duidelijk werd dat er nu weliswaar een handvol hoogleraren 'sport' aan verschillende Nederlandse universiteiten is benoemd, maar dat de situatie nog lang niet ideaal is. Koning, Stevens en Van Bottenburg hebben alle drie slechts een deeltijd aanstelling van een dag in de week. Hun promovendi zijn geen betaalde oio's, aio's, maar allemaal buitenpromovendi, dat wil zeggen mensen die in hun vrije tijd een proefschrift schrijven. Maar het begin is er.

Ten slotte volgde nog een rondleiding door het Olympic Experience, de nieuwe permanente tentoonstelling over de geschiedenis van de Nederlandse sport en Olympische Spelen. Daar was op dat moment nog niets te zien, want de Experience was nog niet af. Maar rondleider Hans Lubberding wist met een mooi verhaal de aanwezigen toch te enthousiasmeren. Inmiddels is de Olympic Experience ingericht. Ga zelf eens kijken. En dat congres over sportgeschiedenis houdt u nog tegoed.



Ruud Koning over sport en economie

## “We staan hier met de spade aan de schouder”

‘Troonrede’ prof. dr. Theo Stevens



*Theo Stevens tijdens de ‘troonrede’ sportgeschiedenis*

**Op 24 september organiseerde Stichting de Sportwereld naar aanleiding van haar 10-jarig bestaan een jubileumbijeenkomst in het Olympisch Stadion in Amsterdam. Drie onlangs benoemde hoogleraren sport spraken op deze dag over hun vakgebied. De ‘troonrede’ van de hoogleraar sportgeschiedenis, Theo Stevens, is hier in verkorte vorm afgedrukt.**

Het tienjarig bestaan van Stichting de Sportwereld lokte bij het bestuur de vraag uit op welke manier aan dit jubileum vorm gegeven zou kunnen worden. Daarbij komt dat in het afgelopen jaar maar liefst vier buitengewone leerstoelen op het gebied van de sport en de lichamelijke oefening zijn ingesteld, waarbij als vierde hoogleraar onlangs, in Utrecht, Annelies Knoppers is benoemd. Reden genoeg om aan de drie hoogleraren te vragen zichzelf en hun wetenschappelijke ambities aan u, als belangstellende in de sportwereld, te presenteren. Het zou intussen mooi zijn als het bestuur professor Knoppers voor een latere bijeenkomst zou weten te strikken\*.

### Tien jaar sportgeschiedenis

Het kan haast niet anders dan dat ik als historicus met een korte terugblik wil beginnen. Die blik leert dat de vlag er zo’n jaar of vijf geleden, lang niet zo goed bij-

stond als tegenwoordig. Sprak Maarten van Bottenburg, tijdens de studiedag van 13 december 1998 in het voormalige sportmuseum Olympion in Lelystad niet de tot enige droefenis stemmende woorden, dat de sport in de Nederlandse geschiedschrijving nog altijd een ondergeschoven kindje was? Maarten illustreerde zijn uitspraak door er op te wijzen dat er nauwelijks in sportgeschiedenis gespecialiseerde historici bestonden; dat in overzichtswerken over de Nederlandse geschiedenis de sport niet aan bod kwam; dat er in Nederland geen leerstoel sportgeschiedenis bestond; dat er in ons land geen sporthistorisch tijdschrift was; dat men in Nederland wel erg onzorgvuldig met het sporthistorisch erfgoed omsprong en dat, met uitzondering van de Nijmeegse historica Marjet Derks, Nederlanders op buitenlandse congressen schitterden door afwezigheid?

Maar gelukkig zag Van Bottenburg ook lichtpuntjes: aan de Universiteit van Amsterdam werd, sinds 1996, een college sportgeschiedenis gegeven. Ook liet hij niet onvermeld dat, in 1995, een stichting in het leven was geroepen die zich ten doel stelde de belangstelling voor de sportgeschiedenis te stimuleren en geschiedwetenschappelijke publicaties te verzorgen. De grote publieke belangstelling voor het symposium in Lelystad in 1998 was voor hem een teken dat het met de sportgeschiedenis in ons land de goede kant uit ging.

Achteraf beschouwd kunnen we zeggen dat de initiatiefnemers van Stichting de Sportwereld op het goede moment hun slag hebben geslagen. Geruggesteund door de expertise van het Historisch Platform en met financiële hulp van de Directie Sport van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport kon een boekje verschijnen waarin de symposiumbijdragen gebundeld waren. Andere activiteiten van de Stichting waren bijvoorbeeld de uitgave van het tijdschrift *de Sportwereld* en het organiseren van bijeenkomsten over interessante thema’s uit de sportgeschiedenis.

En toen kwam eind vorig jaar het bericht dat de besturen van de nationale sportkoepel NOC\*NSF en de Amsterdamse Vrije Universiteit, besloten hadden om met ingang van 1 januari 2005 een bijzondere leerstoel sportgeschiedenis in te stellen, waarmee een van de wensen

van de Stichting was vervuld. De benoeming gold in twee faculteiten, die der Letteren en die van de Bewegingswetenschappen.

Door zaalproblemen, de VU viert dit jaar haar 125 jarig-jubileum, kon ik pas op 7 juli mijn oratie houden.\*\* Terwijl door het vastgelegde onderwijsrooster bovendien niet eerder met het onderwijs op sporthistorisch gebied begonnen kon worden dan in september. Gelukkig hoefde ik al die tijd geen duimen te draaien, want andere werkzaamheden vroegen ruime aandacht.

Een Troonrede is de toespraak die ter gelegenheid van de opening van de Staten-Generaal door het staatshoofd wordt uitgesproken en waarin de regering aangeeft welk beleid er in het nieuwe parlementaire jaar gevoerd zal worden. De bevolking hoort de rede aan of neemt er via de media kennis van. Op langere termijn bezien bieden de uitgesproken goede voornemens de mogelijkheid om vast te stellen wat er allemaal van terechtgekomen is.

Drie weken geleden kon ik dan met mijn onderwijsprogramma beginnen. Een programma dat er als volgt uit ziet. De VU werkt met het semestersysteem, dat weer in twee cycli van ieder acht colleges opgedeeld kan worden. Het eerste deel van het eerste semester is bedoeld voor tweedejaars studenten en daarin geef ik een overzicht van enige belangwekkende ontwikkelingen die zich gedurende de laatste 125 jaar hebben voorgedaan. Het college is aangemerkt als een hoorcollege, maar dat leek me nogal saai. Daarom koos ik voor een andere aanpak, want ik vind een directe interactie met de studenten wel zo boeiend.

### Belangstelling genoeg

Over belangstelling heb ik niet te klagen, want het eerste college meldden zich 32 studenten. Een meerderheid ervan bestaat uit bewegingswetenschappers, vervolgens komen geschiedenis-studenten. Verder is er een bonte mengelmoes van studenten Nederlands, sociologie, cultuurwetenschappen, communicatiewetenschappen enz. Het zijn ook lang niet allemaal tweedejaars. Daar moet je wel rekening mee houden. Voor sommigen is geschiedenis een onontgonnen gebied. Ik adviseer in dat geval het boek *Lage landen hoge sprongen. Nederland in de*

*twintigste eeuw* van Jos van der Lans en Herman Vuijsje. Een aardige entree op geschiedenisgebied en heel vlot geschreven. Om de schrijfvaardigheid te verbeteren, niet onbelangrijk voor sporthistorici, raad ik het Stijlboek van de Volkskrant aan.

Tijdens het eerste college informeerde ik naar de motivatie om voor sportgeschiedenis te kiezen. Vervolgens vraag ik steeds weer om na te denken over de betekenis van sport en hoe er vroeger over gedacht werd. Verder is een vast onderdeel om opvallende berichtgeving uit de krant te halen en speciale voorvallen in de sport te noteren, waarover dan gediscussieerd kan worden. Het uitgangspunt is steeds dat sport alleen begrepen kan worden vanuit een brede maatschappelijk context. In het programma is ook een bezoek opgenomen aan het Olympisch Stadion en de daarin opgenomen Olympic Experience.

Het eerste college bestaat uit acht bijkomsten van twee maal 45 minuten. Na de twee inleidende colleges wordt per keer een boek uit de te bestuderen lijst voor het tentamen doorgenomen en wordt op vragen die onder de studenten leven ingegaan. Het was niet eenvoudig om van elk boek voldoende exemplaren te bemachtigen, maar het is gelukt. De lijst bevat de volgende titels: Van Buuren en Stevens (red.), *Sportgeschiedenis in Nederland.* (Amsterdam, 1998); Van Buuren en Mol (red.), *In het spoor van de sport. Hoofdlijnen uit de Nederlandse sportgeschiedenis.* (Haarlem, 2000); Steendijk-Kuypers, Vrouwen-Beweging. *Medische en culturele aspecten van vrouwen in de sport. Gezien in het kader van de sporthistorie (1880-1920).* (Rotterdam, 1999) en tenslotte, Breuker en Joustra (red.), *Sporthistorie. Tussen feit en mythe* (z.p., 2004).

Dit onderdeel wordt afgesloten door een tentamen over collegestof en de literatuur. Op 31 oktober begint vervolgens een nieuwe reeks colleges, die doorloopt tot 16 december. Het is een werkcollege dat voorbouwt op het vorige en samen daarmee een 'minor' vormt van tien studiepunten. Studenten kunnen ook volstaan met het volgen van alleen het eerste onderdeel.

### College Olympische Spelen

In het daarop volgende werkcollege, dat twee keer twee

uur per week omvat, komt de geschiedenis van de Olympische Spelen in het algemeen aan bod, gevolgd door onderzoek naar de Spelen van Amsterdam (1928) en Londen (1948). Een niet te missen bron van informatie voor 1928 is het *Officieel Gedenkboek van de IXde Olympiade*, uitgegeven door het Nederlands Olympisch Comité (Amsterdam, 1930). Voor 1948 staat *The Official Report of the Organising Committee for the XIV Olympiad London 1948* voor het onderzoek ter beschikking. Daarnaast is er het *Report of the United States Olympic Committee 1948 Games XIV Olympiad. London. England* en het *Official Report of the London Olympic Games 1948*, uitgegeven door British Olympic Association.

We hebben van Paul Arnoldussen een boek over de Spelen van 1928, van Klaas Peereboom is er zijn *Olympisch logboek. Londen, 1948*. Over Amsterdam 1928 bestaat verder een video, fotomateriaal en niet te vergeten de talrijke memorabilia rond de Amsterdamse Spelen.

Voortbouwend op mijn ervaringen op het gebied van historische interviews zullen de studenten ieder twee interviews moeten afnemen van oud-deelnemers aan de Spelen van 1948. Daarbij wordt gebruik gemaakt van een gestandaardiseerde vragenlijst. Over zowel 1928 als 1948 zal ook krantenonderzoek gedaan worden. Toegespast op beide Spelen zullen dat vragen zijn als: wie waren de Nederlanders, wat weten we over de vrouwelijke deelnemers, wat waren hun successen en dieptepunten, in welke 'sfeer' vonden de Spelen plaats en welke vernieuwingen zijn er, vooral in Amsterdam en Londen, doorgevoerd? Het is duidelijk dat de reikwijdte van dit onderzoek afhangt van het aantal deelnemende studenten.

### Onderzoek buurtgebonden voetbalclubs

Ook voor het tweede semester ben ik gevraagd een programma te maken. In dit geval bedoeld voor derdejaars studenten. Dit college biedt de mogelijkheid op een ander niveau maatschappelijk gerelateerde sportgeschiedenis te bedrijven. Een probleem is wel dat de huidige derdejaars waarschijnlijk weinig of niets van sportgeschiedenis afweten. Daarmee rekening houdend ben ik van plan onderzoek te laten doen naar opkomst en ondergang van een aantal buurtgebonden, oudere voetbalclubs in Amsterdam.

Uitgangspunt is dat Amsterdam in de jaren vijftig een fors aantal verenigingen telde die in de hoogste afdeling uitkwamen en alle verbonden waren met de wijk waarin zij gelegen waren: Ajax - Betondorp en Watergraafsmeer, AFC - Amsterdam-Zuid, Zeeburgia - Amsterdam-Oost, De Volewijckers en DWV - Amsterdam-Noord, DWS - Amsterdam-West, Blauw-Wit - Amsterdam-Zuid.

Symbolisch wordt in mijn ogen de gebondenheid aan een bepaalde buurt uitgedrukt door het veelvoorkomende getekende doel op een blinde muur aan een pleintje of plantsoen met in witgekalkte letters 'AJAX' of een andere clubnaam.

Ik ben geïnteresseerd in een aantal vragen met betrekking tot de relatie tussen stadswijken en daarin gelegen voetbalclubs en de veranderingen die in die relatie zijn opgetreden.

- Hoe komt het dat Amsterdam, dat tot in de jaren vijftig vijf tot zes topclubs telde, tegenwoordig alleen nog Ajax als topclub kent?
- Hoe valt het te verklaren dat de overige clubs nu op een lager niveau terechtgekomen zijn?
- Heeft dat lagere niveau mogelijk geleid tot een andere relatie van de aanhang tot de vereniging, in de vorm van vermindering van loyaliteit, van vermindering of zelfs verdwijnen van de clubliefde?
- Als dat laatste het geval is: welke factoren zijn daarvoor aan te wijzen?

Ik zou willen weten wat de renovatie van soms hele volkswijken, als gevolg waarvan de bewoners tijdelijk naar andere gemeenten werden overgebracht, betekende voor de clubliefde. Een verhuizing die meestal een permanent karakter kreeg. Is dat van invloed geweest op het verlies van de traditionele aanhang? Kan ook vastgesteld worden dat de nieuwe bewoners van de gerenoveerde huizen, die vaak een allochtone achtergrond hadden, weinig of geen belangstelling voor de voetbalsport binnen de oude verenigingen hadden?

Een andere vraag slaat op de invloed van de invoering van het betaalde voetbal medio jaren vijftig. Een verandering die in de tijd samenviel met de verslechterende positie van de 'oude' clubs. Wat betekende de invoering van het professionalisme voor de behaalde wedstrijdprestaties?



sultaten van de volksclubs en hun positie in voetbal-land?

Gelukkig heb ik nog ik nog een paar maanden om me in het onderwerp in te lezen en betrokken deskundigen te raadplegen en ander voorwerk te doen. Aan de studenten zal worden gevraagd contacten te leggen met de besturen van de nog bestaande clubs, onderzoek te doen naar de staat der clubarchieven, het verzamelen van gedenkboeken en bovenal in gesprek te komen, via interviews, met mensen die zo'n halve eeuw geleden tot de aanhang der clubs behoorden. De 'beleving' der clubliefde neemt in mijn opzet een centrale plaats in.

Ik hoop duidelijk te hebben gemaakt waar het onderwijs in de sportgeschiedenis aan de VU gedurende dit academische jaar op gericht zal zijn. Om in de geest van de staatsman Thorbecke te spreken: 'We staan hier met de spade aan de schouder' en zijn klaar om de bodem van de Nederlandse sportgeschiedenis te bewerken.

### **Eigen onderzoek**

Wat mijn eigen onderzoek betreft: in de komende jaren wil ik me richten op een breed opgezet artikel voor een buitenlandse uitgever van een boek over de Spelen van 1928 in Amsterdam. Het is de bedoeling dat duidelijk gemaakt wordt wat de sport in ons land in de periode voor dat olympische jaar voorstelde. Verder wil ik onderzoek doen naar het ontstaan van de Amsterdamse marathontoren en zijn olympische vlam. Verantwoordelijk ervoor was de architect van het Stadion Jan Wils en ik wil weten welke opvattingen hij over de symboliek van de Vlam koesterde. Mogelijk dat zijn lidmaatschap van de Orde van Vrijmetselaren, die aan het Licht bijzondere waarde toekent, daarop een antwoord kan geven. Ten slotte wil ik een biografie schrijven over Jaap Eden, een oud plan dat nu toch eens uitgevoerd moet worden.

Ik wil eindigen met een blijk van erkenning van ons streven om de sportgeschiedenis op te stuwen in de vaart der volken. Kort geleden ontving ik een uitnodiging van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid om deel te nemen aan een symposium over de nieuwe sportnota van de staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport Tijd voor sport - Bewegen. Meedoen.

Presteren. De vraag die aan de orde komt, is: Wat betekent de wetenschap in brede zin voor het sportbeleid? Ik keer terug naar de wat sombere toonzetting van de inleiding tot het seminar van 1998 en stel vast dat de uitnodiging aan een sporthistoricus in 2005 betekent dat we met ons streven op de goede weg zijn.

\* Redactie: Mevrouw Knoppers was uitgenodigd, maar kon er op 24 september helaas niet bij zijn.

\*\* Redactie: inmiddels in druk verschenen als Theo Stevens, In de greep van de sport (Vrije Universiteit, Amsterdam, 2005).

# Lex Karamoy (08-10-1925) - Wel kampioen, maar geen Davis Cup

Theo Bollerman

Bijna tachtig jaar oud is hij, als hij weer voet op Nederlandse bodem zet. Zijn oude club, het Leidse Roomburg, bestaat vijftig jaar en heeft hem uitgenodigd. Hij beweegt nog soepel en atletisch, je kan hem zijn jaren er niet aan afzien.

Van 1947 tot 1964 verbleef hij in Nederland, ver van het warme Noord-Celebes, waar zijn vader als arts werkzaam was. In perfecte volzinnen met zorgvuldig gekozen woorden legt hij uit, waarom hij zijn medicijnenstudie niet heeft voltooid. Zijn prioriteiten had hij namelijk verlegd, tennis had hij al snel bovenaan het lijstje gezet. "De sociale appreciatie voor topsport was in Nederland nu eenmaal altijd minder dan in de omringende landen," legt hij berustend uit, en in zijn stem klinkt de verzoening met het gebrek aan respect voor zijn keuze, die in de moderne tijd anders gewaardeerd zou worden. De beta-wetenschappen hadden nu eenmaal niet zijn wezenlijke interesse, hij had eigenlijk taal- en letterkunde willen studeren, zoals aan zijn stijl van spreken goed waarneembaar is.

In 1947 klopte hij op 3 oktober aan bij zijn hospita, maar die was aan het feest vieren. Het viel hem erg tegen, dat je in de winter hier nauwelijks kon tennissen, dus besloot hij lid te worden van een tafeltennisclub en een volleybalvereniging. Ondanks zijn kleine gestalte was hij een nuttige speler ook door zijn grote sprongkracht. Later demonstreerde hij nog wel eens, dat hij uit stilstand zo hoog kon opspringen, dat hij het plafond van de kleedkamer van tennispark Roomburg kon aantikken. Niemand van de aanwezige Nederlandse tennistoppers deed hem dat na.

In Leiden meldde hij zich in de zomer van 1948 aan bij De Leidse Hout, waar hij twee jaar in de tweede klasse ver beneden zijn niveau speelde. Hij maakte kennis met de iets jongere Frank Bonte, ook een Indische jongen. Deze haalde hem over lid te worden van een club in Haarlem, omdat daar zulke "moordgrieten" lid waren. Daar zwaaide Okker senior de scepter. Vaak mocht hij blijven eten en logeren bij de familie Okker. Op een keer had de jonge Tom iets omgegooid, en moest voor straf zonder eten naar bed. Karamoy had medelijden gekregen, en wat eten naar zijn kamer gebracht, maar Tom



had geen trek. Wat bleek? Eerst had moeder Okker stiekem al wat voedsel gebracht, en daarna had Pa Okker hetzelfde gedaan. Beide ouders hadden het van elkaar niet geweten.

In 1952 werd hij lid van het Haagse Thor Rood-Wit, een club die op het hoogste niveau speelde, en waar veel Indischmensen lid van waren, zoals Cooke, die door de oude hoofdredacteur van het blad "Lawn Tennis" Vreedenburg steevast Kook werd genoemd. Hij kwam in een team met Bruininga, Teunis, Michielsen, Meis Fikenser en Anneke van Marle. Veel contact had hij ook met de familie Pufkus. Het kost Karamoy geen enkele moeite zich de vele tientallen personen, met wie hij toen in aanraking was gekomen, voor de geest te halen. "Dat was me een club," vertelt hij, "Ze waren zo partijdig als een Ajacied! Als ik benadeeld werd door de scheidsrechter, dan maakten ze toch een lawaai. Daar moest ik altijd wel om lachen."

Inmiddels was het in Nederland wel duidelijk, dat Karamoy tot de top behoorde met zijn grote variatie aan topspinballen afgewisseld met dropshots. Zijn halve westergreep was in die tijd in Nederland ongekend. Met Thor wordt hij clubkampioen van Nederland in

1952. In 1953, '56 en '59 wint hij de enkelspeltitel op de nationale kampioenschappen. In het begin van de jaren vijftig maakten Van Swol en Wilton de meeste indruk op hem. Hij is erg verbaasd, als blijkt dat Van Swol niet drie, maar dertien jaar ouder is dan hijzelf. Met des te meer respect spreekt hij over diens tenniskwaliteiten.

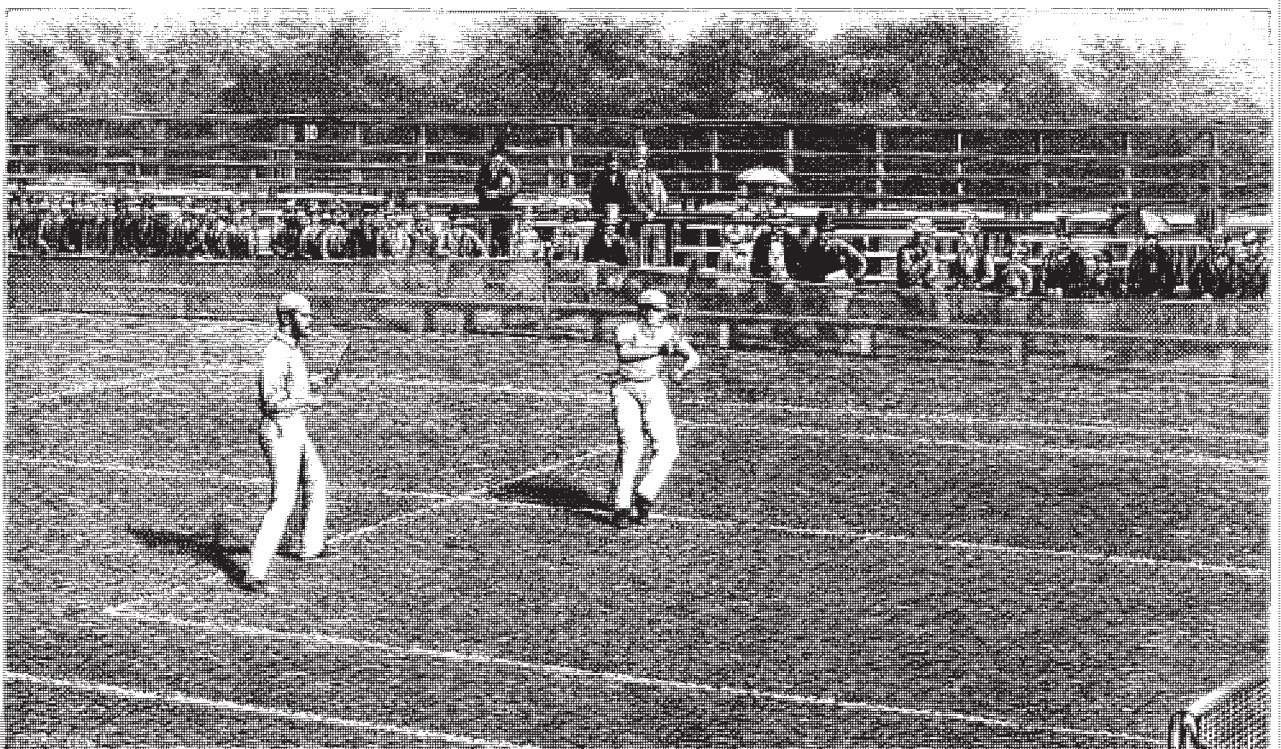
Zijn laatste Nederlandse tennisjaren was hij lid van Roomburg. Voor de Davis Cup heeft hij nooit gespeeld. Was dat te wijten aan discriminatie?

"Ben je mal," is razendsnel het antwoord, "Als je goed bent in een sport, word je nooit gediscrimineerd. Vanaf dat ik in Nederland was, maakte ik alleen maar vrienden. Het was een fantastische tijd. Dick Rinkel en Jaap Veldts hebben mij wel degelijk gevraagd om Davis Cup te spelen. Maar ik heb dat toen afgewezen. Ze hebben me nooit gevraagd waarom ik dat niet wilde. Dat was, omdat ik mij zelf toch niet als echte Nederlander beschouwde, ondanks mijn Nederlandse paspoort. Dat moet je me niet kwalijk nemen, hoor, dat ik dat toen zo voelde..."

Na zijn succesjaren in het Nederlandse tennis besloot hij terug te keren naar Indonesië. Eerst naar zijn familie op Noord-Celebes, daarna naar Djakarta, waar nu eenmaal meer werk was. Daar werd hij tennisleraar op een park nabij de Nederlandse ambassade. Dat was goed voor zijn Nederlands. Hij heeft de machtswisselingen van nabij meegemaakt. Nog steeds kijkt hij eerst om zich heen, als hij een opinie over Soekarno ten beste geeft, of over diens opvolger, wiens naam hij niet wil noemen.

Een pensioen heeft hij niet. Om zich voor een AOW-uitkering weer in Nederland te vestigen, acht hij beneden zijn waarde. Nog steeds geeft hij dagelijks tennisles aan de rijken en al wie wil. Hij volgt het internationale tennis op de voet, en vindt het jammer, dat van de vele Indonesische talentvolle jonge tennisspelers er zo weinig in de top honderd komen.

Over enkele dagen gaat hij logeren bij zijn familie in Delfgaauw, en hij gaat ook met ze tennissen. "Ik ben benieuwd, hoe goed dat zal gaan, want het is natuurlijk wel weer een andere baansoort."



## Socrates tenniste in Leiden

Nico van Horn



Onlangs doken foto's uit 1890 en 1891 op, alle betrekking hebbende op de Leidsche Lawn Tennis Club Socrates. Over deze tennisvereniging 'Socrates', opgericht op 30 april 1890, is weinig bekend. De statuten van deze club zijn nooit bij het Ministerie van Justitie ter officiële goedkeuring aangeboden. In de standaardwerken, ook in de recente vierdelige reeks over de geschiedenis van Leiden, wordt Socrates niet genoemd.

Toch is het een interessante club geweest. Leden van bekende Leidse families als Dozy, Damsté en Jaeger waren lid van Socrates en uit genealogische gegevens valt af te leiden dat de club fungeerde als een huwelijksmarkt. Immers, zowel dames als heren waren lid van Socrates. De naam 'Socrates' is bedacht door Annie Jaeger die in 1891 met mede-tennisser Piet Damsté trouwde. Een zus van Piet Damsté trouwde met een Goethart, die na 1900 voorzitter van Socrates was. Een broer van Damsté trouwde met een meisje Dozy die we ook terugvonden als wedstrijdpeelster.

Op de foto's zien we een gemengd gezelschap op en langs de baan, soms voor het clubhuisje dat niet veel meer was dan een bergplaats voor rackets, ballen en net. Op sommige foto's is een grasbaan te zien. Het zal wel altijd een mysterie blijven waar deze provisorische baan heeft gelegen. Socrates speelde later in Vreewijk, aan de Witte Singel 58, en huurde rond 1914 een van de gravelbanen van restaurant de Posthof, vlakbij het Leidse station. Na 1929 verhuisden alle tennisactiviteiten daar naar de Morsweg, op het terrein van de firma Wernink. Die firma Wernink was trouwens de eigenaar van wellicht de eerste gravelbaan in Nederland. De firma deed en doet in bouw materiaal, en van deze familie Wernink is bekend dat ze fanatiek tenniste.

In Leiden bestond sinds 1886 de Leidsche Lawn Tennis Club, vanaf 1975 na verhuizing de Oegstgeester LTC genoemd. In verschillende van hun programmaboekjes rond de eeuwwende vinden we namen van andere Leidse tennisclubs zoals Socrates, voorts VVVVV, IMO (Inspanning Maakt Ontspanning) van 1892, UNI, Sphairinda, Iris, Ivy, Philia, Xantippe (!) en uiteraard de studenten. Al deze clubs samen vormden de Leidsche Lawn Tennis Match Combinatie die regelmatig wedstrijden uitschreef. In het Regionaal Archief Leiden is een bundeltje programma's van 1898 tot 1908 bewaard gebleven.

Slechts van de LLTC-OLTC is een klein gedeelte van het archief gedeponereerd bij het Gemeentearchief in Oegstgeest. Van al die andere clubjes is tot nu toe bitter weinig boven water gekomen. Afgaande op de vermeldingen in de adresgidsen van Leiden en in de jaarboekjes van de Lawn Tennis Bond is Socrates in het begin van de jaren dertig verdwenen. Uit de bestuursamenstelling valt af te leiden dat het toen een damesclub betrof. Dit was dus echter niet het geval bij de oprichting.

Het is te hopen dat het project van het Regionaal Archief Leiden om een sportgeschiedenis van Leiden te schrijven snel verwezenlijkt wordt. Misschien komt er dan nog meer over Socrates boven water.

Tot slot een gedicht vervaardigd door één der leden van Socrates, P.H. Damsté. Hij schreef dit gedicht in mei 1890 tot rechtvaardiging van de naam 'Socrates' op voorstel van Annie Jaeger (zijn latere echtgenote) aan die club gegeven.

*"Ziet, de kleuren der Hellenen waaien over Holland's grond!  
En die banen zingen ruischend, 't lied, dat allen tijd weerstond.  
't Klinkt van Hellas' eeuw'ge glorie, door geen eeuwental verkleend;  
Van het streven harer kinderen; kracht en hand en hoofd vereend.  
't Klinkt van Socrates den wijze, 't klinkt van Socrates den held:  
Met zijn brein in vrede d'eerste met zijn arm in 't oorlogsveld.  
Aan zijn kracht en vlugheid dankte 'leven Alcibiades:  
En de roem van 'wijze Athene is de roem van Socrates.  
Daarom is ons aller leuze 't woord dat g'in die kleuren leest:  
Slechts aan veerkracht van het lichaam paart zich vlugheid van den geest!"*

# Etymologie van de sport: Hockey

Gerbrand Bakker

Naast alle taalkundige kennis die ik zelf ook opdoe bij het schrijven van de etymologie van welke sport dan ook, valt me zo langzamerhand op hoe veel sporten er wel niet zijn. Telkens wanneer ik te horen krijg welke tak van sport centraal zal staan in een aflevering van *De Sportwereld*, denk ik: en nú komt er een keer een doubleure, ik moet een keer iets opkrijgen wat ik al behandeld heb.

Nee hoor. Hockey. Helemaal vers.

Ondanks een onduidelijke etymologie kan gesteld worden dat het spel zijn naam dankt aan de stok waarmee gespeeld wordt. Omdat het een Engels woord is, is het verleidelijk te denken dat het afgeleid is van het Engelse hook 'haak'. Van Dale geeft als verklaring een Oudfrans woord *hoquet* 'gebogen, bv. van een schaapsherders-staf', maar de *Trésor de la Langue Française* kent dat woord niet in die betekenis (wél in de betekenis 'de hik') en vermeld verder bij het lemma *hockey* dat een aflei-

gen bewijs kunnen vinden. Kortom: etymologie onduidelijk.

Ik ben niet erg bekend met hockey en als gevolg daarvan evenmin met termen die bij de sport horen. Maar een woord dat onmiddellijk bij mij opkomt, is *hockeycoach*, daarover wordt blijkbaar veel geschreven en gesproken in de media. *Coach* is een erg leuk woord, gezien de Nederlandse pendant: *koets*. Wat hebben een *coach* en een *koets* nou met elkaar te maken? De oorsprong ligt in Hongarije. *Kocsi* is een verkorting van *Kocsi i székér*, wat zo ongeveer 'de naam van het dorp waar de koetsen staan' betekent. In dat dorp stonden ooit de koetsen van de leden van het Hongaarse keizerlijk huis geparkeerd. In het Engels is op basis van het zelfstandig naamwoord het werkwoord *to coach* ontstaan. Oorspronkelijk in de betekenis 'iemand in een koets helpen'. Dan is de stap naar 'begeleider' al snel gemaakt. Van dat werkwoord is weer een 'nieuw' zelfstandig naamwoord *coach* gemaakt. Wij Nederlanders hebben nooit een werkwoord *koetsen* gemaakt en daarom gebruiken we voor het begeleiden van sportmensen of -ploegen het Engelse woord.



ding van *hoquet* niet bewezen kan worden. *Hoquet* zou afgeleid zijn van het Oudfranse *hoc* 'haak', een woord dat uit het Germaans geleend is en daardoor verwant aan het Engelse *hook* en het Nederlandse *haak* en *hoek*. Vandaar mijn stelling dat het spel zijn naam dankt aan de gebogen stok waarmee het gespeeld wordt. Er zijn op internet hockeysites te vinden die *hoquet* noemen als de oude Franse naam van de sport, maar daarvoor heb ik

# Maastrichtse zesdaagse.

## Een traditie in ere hersteld?

Paul Verstappen

Het Nederlandse baanwielrennen zit weer in de lift. In Amsterdam en Rotterdam keerde de zesdaagse terug op de wedstrijdkalender. Ook in Maastricht gaat men de oude traditie in het najaar van 2006 weer in ere herstellen. Maar waarom verdween dit wielercircus eind jaren tachtig eigenlijk uit Nederland?

In het voorjaar won de Belg Tom Boonen op imponerende wijze de keienklassieker Parijs-Roubaix. Hij beëindigde zijn heldentocht met een ererondje op de wielbaan van het Franse industriestadje. Jarenlang was de apotheose van de 'Hel van het Noorden' het enige beeld van een wielbaan op de Nederlandse televisie. Maar deze situatie is de laatste jaren flink gewijzigd.

De Nederlandse baanselectie voegde zich in maart 2005 tijdens het WK baanwielrennen in Los Angeles bij de wereldtop. Nederland eindigde op een fraaie tweede plaats in het medailleklassement. Zowel Theo Bos als Teun Mulder, zetten met een individuele gouden plak de kroon op een uitstekende, collectieve prestatie.

De zesdaagse, een andere baandiscipline, maakte in 2001 een rentree op de Nederlandse wedstrijdkalender. In Amsterdam werd een bescheiden eerste editie georganiseerd in de nieuwe Velodrome. Het succesvolle Amsterdamse initiatief kreeg in 2005 navolging in de Rotterdamse Ahoy. Leontien van Moorsel nam er op emotionele en grootse wijze afscheid van haar imponerende sportloopbaan. Zo kreeg de wielerman in de Maasstad voor het eerst sinds 1987 weer een imponerend wielerevenement voorgeschoteld.

Op 28 februari 2005 kondigde Maastricht aan dat er achter de schermen druk wordt gewerkt om het wielercircus in opnieuw te organiseren. In 2006 is het zover. Van 28 september tot en met 3 oktober is er weer een zesdaagse in de Limburgse hoofdstad. Maar waarom raakte dit onderdeel van de wielersport zo'n twintig jaar geleden eigenlijk uit de gratie van het wielerspubliek?

### Afbakening en bronnen

In dit artikel wordt één onderdeel van het baanwielrennen verder uitgewerkt: de zesdaagse. In deze discipline strijden koppels om de zege, waarbij op verschillende onderdelen punten kunnen worden behaald. De koppelkoers ('madison') werd vanaf 1899 in de Madison

Square Garden in New York voor het eerst verreden. Het is nog steeds het koningsnummer. Andere onderdelen zijn de puntenkoers, de dernykoers, de afvalkoers en de snelste baanronde. In de koppelkoers is het mogelijk om een ronde voorsprong te pakken op de tegenstanders. Het duo met de meeste ronden voorsprong wint uiteindelijk.

Doordat in dit artikel één stad centraal staat, is dit vooral een verkennende bijdrage aan de analyse van de Nederlandse wielersport. De belangrijkste vraag waarop ik een voorlopig antwoord wil formuleren is: Waardoor verdween de Maastrichtse zesdaagse na 1987 van de wedstrijdkalender?

Over de wielersport in het algemeen wordt veel geschreven, maar de informatie is nogal versnipperd. In zijn omvangrijke eindthese 'Van wielbaan tot ... "velodroom"', onderzocht historicus Moeyaert van de KU Leuven de rijke historie van het Belgische baanwielrennen. Hij presenteerde in 2003 een samenhangende visie op de ontwikkelingen die van invloed waren op het baanwielrennen.

Dit artikel zou een eerste aanzet kunnen zijn om voor Nederland een vergelijkbare studie op te zetten. Verhalen en belevenissen spelen in de wielersport een belangrijke rol. Via enkele gesprekken met wielersporters wordt geprobeerd om zo de historie van de zesdaagse op een levendige manier te presenteren. Herbert Dijkstra<sup>1</sup> (commentator voor de NOS) en Mark Sijm<sup>2</sup> (PR-man bij SKIL-Moser) konden waardevolle informatie verschaffen. Jan Seuren<sup>3</sup>, oud-wielersverslaggever bij Dagblad De Limburger, gaf via emailcorrespondentie uitgebreide detailgegevens over Maastricht. Ook de publicatie 'Zesdaagse Maastricht 1976-1985'<sup>4</sup> uit 1985 bevat veel bruikbare achtergrondinformatie. In het boekwerkje zijn ook een groot aantal veelzeggende foto's van Tonny Strouken afgedrukt.

### Maastrichtse historie

De wortels van de Maastrichtse zesdaagse liggen in het jaar 1976. In december 1985 vierde de Stichting Zesdaagse Maastricht het tienjarig bestaan met het foto-

boek 'Zesdaagse Maastricht 1976-185'. Het wielersfeerfenomeen kwam in Limburg pas laat van de grond. De initiatiefnemer voor het wielerspektakel was dr. Jan M.H. Huynen. Destijds was hij Algemeen Directeur van Eurohal Maastricht BV. "Tijdens de Ronde van Kortenhoeve in 1976 kwam hij met Peter Post overeen, dat deze laatste wedstrijdleider zou worden in de eerste Maastrichtse Zesdaagse, die van 17 tot en met 22 december in de Eurohal gehouden zou worden<sup>5</sup>". In Amsterdam werd de eerste zesdaagse al in 1932 verreden. In dezelfde tijdperiode werden ook in Rotterdam en Groningen zesdaagse georganiseerd. Het spektakel vond plaats in de Eurohal, die vanwege ruimtegebrek vanuit Valkenburg was verplaatst naar de Limburgse hoofdstad. Zo'n 3000 bezoekers konden plaats nemen in de hal, die in 1987 werd afgebroken. Het huidige MECC (congrescentrum) kwam er voor in de plaats, maar de zesdaagse kreeg er nooit een plekje.

Een 'oude rot' uit het wielersjournalisme kan de historie beeldend bespreken. Jan Seuren volgde als sportverslaggever 28 jaar lang de wielersport in binnen- en buitenland. Hij werkte bij de Maas- en Roerbode en later bij Dagblad De Limburger. Begin dit jaar nam hij afscheid van de krant waarvoor hij vele Italiaanse en Spaanse wielervedetten interviewde, zoals Claudio Chiapucci, Gianni Bugno en Tourwinnaar Miguel Indurain. Seuren was de laatste Nederlandse verslaggever die Marco Pantani heeft gesproken.

Seuren wijst op de enorme spektakelwaarde van het evenement, die vooral door de coureurs werd geregisseerd: "Talloze toppers stonden aan de start van de eerste uitgave. Patrick Sercu en Graeme Gilmore werden de eerste winnaars. Sercu was de beste renner in de geschiedenis van het zesdaagsencircuit. Hij was 'de keizer aller six-days'. De Belg was ook iemand die als renner meedacht om de spektakelwaarde op niveau te houden. Hij leerde de stiel van zijn vader Albert, die ook graag grappen uithaalde. Het koppel Sercu-Merckx sprak het meest tot de verbeelding. Zij wonnen de tweede editie van de zesdaagse van Maastricht. Maar de grootste clown was de Belg Willy de Bosscher. Deze verstopte zich bijvoorbeeld eens in de slaapcabine. Vooral tijdens de afvallingswedstrijden, waarin hij met zijn snelheid

tot zijn recht kwam, voerde hij nummers op die het publiek op de banken deed brullen van plezier. Willy de Bosscher was de laatste echte entertainer." Danny Clark was één andere topper uit de Maastrichtse historie. Ook hij zorgde voor veel ambiance. Volgens intimi was Clark zelfs beter dan Patrick Sercu. Clark startte vaker in zesdaagse dan de Belg en reed er ook meer uit. 220 (Clark) en Sercu (211). Vier keer won de Australiër in Maastricht met Don Allan (1x), twee keer met (Doyle) en met René Pijnen. "Clarke was alleen maar uit op financieel gewin. Het gebeurde eens in München dat hij van de organisatoren vlak voor de zesdaagse enkele duizenden marken meer eiste."

In de Eurohal van Maastricht werden twaalf zesdaagse gehouden. In de laatste zesdaagse beëindigde Joop Zoetemelk zijn wielersportloopbaan. Dit zorgde voor een massale opkomst van bezoekers.

Inmiddels werkt de kersverse 'Stichting Euro Zesdaagse' achter de schermen aan de rentree van het wielerevenement in de Limburgse hoofdstad. De inspirerende kracht achter deze activiteiten is een oud-wethouder van Maastricht: Jan Hoen. In Dagblad De Limburger liet hij op 28 februari 2005 het volgend optekenen: "Met een Zesdaagse is een bedrag van meerdere tonnen gemoeid. We moeten zeventig sponsorboxen verkopen en inkomsten werven. En we stappen ook naar de gemeente." Bij het aantrekken van voldoende kapitaalkrachtige sponsors, zal Maastricht overigens moeten concurreren met Hasselt. Deze stad in Belgisch-Limburg, gelegen op zo'n half uur rijden van Maastricht, onderzoekt momenteel óók de kansen om een zesdaagse te organiseren.

### Oorzaken voor de val

Herbert Dijkstra, in 1986 vijfde bij het Nederlands amateurkampioenschap individuele achtervolging op de piste in Alkmaar, vindt het moeilijk om de oorzaak aan te wijzen voor het de teloorgang van de Maastrichtse 'Six Days'. Volgens hem is er eerder sprake van een samenspel van verschillende factoren.

Dijkstra: "Een eerste oorzaak is de opkomst van nieuwe funsporten in de jaren tachtig, zoals windsurfen en skaten. Vroeger was wielrennen, naast voetbal, de belang-

rijkste volkssport. Maar de sportagenda raakte sinds de jaren tachtig overvol. Er ontstond daardoor een moordende concurrentieslag tussen de verschillende sporten. Windsurfen werd al snel een Olympische sport, in tegenstelling tot de zesdaagse." Volgens Mark Sijm, PR-man bij de SKIL-wielerploeg, kent de belangstelling voor sport altijd natuurlijke golfbewegingen. Sijm studeerde Sportmarketing aan de Johan Cruijff University. Voor zijn afstudeeronderzoek bracht hij het huidige Limburgse sportklimaat uitgebreid in kaart. "Wanneer men uitgekeken raakt op een bepaalde sport, zoeken de sportliefhebbers iets anders. Hierdoor nam de belangstelling voor de zesdaagse af. Het toeschouwersaantal werd over teveel sportevenementen verdeeld."

Ook de toenemende tijdsdruk speelt een belangrijke rol. "Een zesdaagse legt een groot tijdsbeslag op mensen. Waar vind je het nog dat men zes dagen achter elkaar tijd vrij kan maken voor het bezoeken een sportwedstrijd? Je ziet dat ook in het schaatsen. Grote evenementen, zoals de Olympische Spelen en WK's raken nog wel snel uitverkocht, maar bij de wereldbekerwedstrijden schaatsen in Thialf, zie ik nog voldoende lege plekken op de tribunes", aldus Dijkstra. Kortom: ook het Maastrichtse baanwielrennen ontkwam niet aan de schaalvergroting in de sport.

Volgens Sijm werd de dalende trend versterkt door een revolutionaire ontwikkeling in de topsport. "In de jaren tachtig werd het noodzakelijk om je als professional te specialiseren in slechts één wielerdiscipline. Grote vedettes uit de Tour de France, zoals Joop Zoetemelk en Gerrie Kneteman, namen nog wel deel aan het zesdaagsencircuit. Maar steeds minder 'grote namen' kwamen er aan het vertrek." Specialisatie heeft ook volgens Dijkstra duidelijke sporen achter gelaten: "Begin jaren tachtig was het voor de profwielrenners nog mogelijk om verschillende onderdelen te combineren. Nu werden renners gedwongen om zich te focussen op één bepaalde wedstrijd. Een potentiële winnaar van een zesdaagse moet juist zeer veelzijdig zijn. Dat enkele Australische baanwielrenners, zoals Bradley McGee, ook goede prestaties neerzetten in de Tour de France, zie ik als een uitzondering." Volgens Sijm heeft deze trend zich vanuit Italië verspreid over de overige wielerslan-

den. "Italië presteerde in die periode zeer slecht en dan gaat men op zoek naar creatieve mogelijkheden om de prestaties te verbeteren. In 1984 verbeterde Francesco Moser het werelduurrecord van Eddy Merckx. Hij verlegde de grens naar 50,8 kilometer per uur. De wetenschappelijke benadering van het wielrennen, maakte een eind aan belangrijke wielersmythes. Vél kilometers maken was niet langer een noodzaak om successen te boeken. De hartslagmeter werd een hulpmiddel om de prestatiecurve te controleren. Door testen in windtunnels verbeterde de aërodynamische zithouding op de fiets. Er werd gewerkt met trainingsschema's, waarbij intensieve trainingen werden afgewisseld rustperiodes. Daarom lieten steeds meer renners de zesdaagsen aan zich voorbij gaan. Volgens onbevestigde geruchten zou in deze periode EPO zijn intrede hebben gedaan in het wielermilieu. In ieder geval ontstond een dunne scheidinglijn tussen medische begeleiding en doping." Het gevolg hiervan was duidelijk. Minder sterren aan de start van een zesdaagse zorgde voor een tanende belangstelling van het publiek, waardoor uiteindelijk ook steeds meer sponsors afhaakten.

Toen de tenoren die wél aan de start kwamen ook nog eens hun financiële eisen aanmerkelijk gingen opschroeven, ontstond uiteindelijk een kansloze situatie. Volgens Jan Seuren hadden de Maastrichtse organisatoren daarom geen geld meer om het spektakel nog te organiseren. "De startgelden van de toppers rezen de pan uit", aldus Seuren. Overigens was de Amerikaan Greg Lemond de belangrijkste trendsetter van deze ontwikkeling. Hij was de eerste wielrenner die een jaarsalaris opstreek van één miljoen dollar. Door de alsmat stijgende jaarsalarissen, werd het bijna onmogelijk de grote vedetten aan de start te laten verschijnen van een zesdaagse.

### **Toekomstverwachting**

Door de uitstekende prestaties van de Nederlandse baanwielrenners, kreeg ook de zesdaagse een behoorlijke impuls. Bondscoach Peter Pieters verdient daarom een groot compliment. Hij is in staat om te roeien met de riemen die hij heeft. Vanuit een deskundige visie en met een duidelijke planning, is hij de drijvende kracht achter de huidige successen. Maar wanneer Pieters afschei-



neemt, dreigt veel kostbare wielerkennis verloren te gaan.

Veel wielierliefhebbers zoeken naar een vleugje nostalgie 'uit de oude doos'. Wie verlangt er niet terug naar de bedwelmende geur van frites en massageolie, knetterende motoren van de derny's, ludieke fratsen van een nieuwe Willy de Bosscher en een tot de nok gevulde hal? Maar de jeugd heeft de toekomst. En het is een grote uitdaging om de jongeren te interesseren voor het baanwielrennen. Misschien dat er dan in de toekomst weer jarenlang, zinderende sprintduels worden uitgevochten in een Bourgondische ambiance.

1 Herbert Dijkstra is NOS-medewerker. Ik voerde een kort gesprek voor de start van de 'Hel van het Mergelland' op zaterdag 2 april. Op maandag 4 april hadden we een telefoongesprek van 35 minuten.

2 Mark Sijm is is PR-man bij SKIL-Moser. Hij reed als junior wedstrijden op de baan, studeerde Sportmarketing en Management aan de Johan Cruyff University. Naast een kort gesprek op 2 april in Eijsden, kon ik hem ook op 5 april telefonisch interviewen.

3 Jan Seuren reageerde uitgebreid via email op mijn vragen. Data 2 april 2005 en 4 april 2005.

4 'Zesdaagse Maastricht 1976-1985' werd in 1985 uitgegeven door Stichting Zesdaagse Maastricht. O.a. in te zien in de Maastrichtse stadsbibliotheek.

5 In 'Zesdaagse Maastricht 1976-1985', p. 3.

6 De gegevens over Hubert Stessen ontleen ik primair aan drie bronnen: in de eerste plaats aan een gesprek dat ik had met kleinzoon Henk Stessen (23 juni 2005 te Sittard), aan een ongepubliceerde tekst van Jos Ritzen en aan een artikel van dezelfde Ritzen in De Nieuwe Limburger (3 mei 1969), getiteld: 'De rekstok bezorgde Stessen wereldroem. Maar professoren bezochten hem om zijn orchideeën'. Auteurs die nadien kort zijn ingegaan op de geschiedenis van Stessen (o.a. Poulssen, 1985, 79-84; Derks, 2000, 25-27) citeren allen de tekst van Ritzen, maar laten na deze bron te vermelden.

7 In de literatuur wordt getwijfeld aan het feit of De Coubertin in juni 1889 al concrete ideeën had voor de Olympische Spelen. Hij zou nog voornamelijk gericht zijn op het propageren van lichamelijke opvoeding en minder op de organisatie van internationale sportwedstrijden (Young, 1996; Torres, 2005). Zeker is dat De Coubertin in dezelfde periode in 1889 de

Britse arts W.P. Brookes bezocht om kennis te nemen van de Much Wenlock Olympian Games, een belangrijke bron van inspiratie voor de Olympische Spelen.

# De club van de “broertjes”: Vitesse

Nico van Horn

In oktober ging de film ‘Johan’ in première, over elf broers die allemaal in één team speelden, de Texelse Boys. Elf is wel erg veel, maar voetbalspelende broertjes zijn geen uitzondering: Van de Kerkhof, Koeman, Mühren, de Boer en Witschge. De kroon spant Vitesse uit Arnhem. Tijd voor de broertjes Dezentjé.

## Dezentjé

Op één van de oudste elftalfoto's van Vitesse uit Arnhem zien we vijf jongens van Indische afkomst (zie de website van Vitesse: [www.vitesse.nl](http://www.vitesse.nl)). En ze lijken op elkaar. Gelukkig is hun achternaam ook hetzelfde: Dezentjé. In sommige publicaties wordt gesproken over vijf broers, maar dat zou al te mooi zijn. Het gaat om vijf neven van een wijdvertakte Indische familie. Voorzover ik thans kan nagaan waren zij trouwens de eerste gekleurde sporters in Nederland. De familie Dezentjé was verwant aan de Soesoehoenan van Solo, de hoogste in-landse vorst in Indië.

Aan de Arnhemse voetbalclub Vitesse van 1892 zijn verschillende gedenkboeken gewijd: die van 1932, 1952, 1967 en 1992 en recentelijk nog het 111-jarig boek. In de lijst van ereleden of leden van verdienste komt de naam Dezentjé niet voor. En dat is eigenlijk jammer. We duiden in de kleurrijke ontstaansgeschiedenis van Vitesse.

## Vitesse

Een nog ouder Vitesse waarover in de vermelde gedenkboeken wat vaagjes wordt gesproken, heeft trouwens echt bestaan! In april 1887 werd Vitesse geboren, als cricketclub. Volgens de spaarzame berichten is deze club in 1891 ten ondergegaan, omdat er geen geschikt speelveld meer was en omdat er naijver bestond tussen de verstokte cricketers en een nieuwe garde die liever voetbalde. De club had blijkbaar toch een onuitwisbare indruk nagelaten, want de nieuwe club van 1892 ontving ook de naam Vitesse. Dit tweede (en huidige) Vitesse werd wakker gekust door leerlingen van het gymnasium, de HBS en de particuliere lagere school Boswijk, alle in Arnhem.

De oprichtingsdatum 14 mei 1892 staat vast, maar even belangrijk is het wijze besluit van de jongheren in september 1892 om ook actief de voetbalsport te bedrijven, en niet alleen te cricketten. De namen van de oprichters en eerste leden van Vitesse zijn bekend. We kunnen Vitesse ook wel de club van de broertjes noemen: we vin-

den twee keer de naam Couvée, twee keer de naam d'Arnaud, verder komt de naam Hesselink dubbel voor, maar de naam Dezentjé spant de kroon: vier vermeldingen in het eerste levensjaar van Vitesse. Deze jongens waren allemaal in Indië geboren maar verhuisden naar Nederland voor hun schoolopleiding. De meesten belandden rond 1891 in Arnhem, na een aantal jaar in Den Haag, de weduwe van Indië, te hebben vertoefd.

De eerste president van Vitesse was Frans Dezentjé (1874). In 1885 was hij vanuit Solo in Den Haag aangekomen en ging daar naar school. Na een jaar HBS in Delft, kwam hij in 1891 in Arnhem op de HBS. De eerste matchcaptain was Edmond Dezentjé (1877), een volle neef van Frans. Edmond zat vanaf 1892 op de Arnhemse HBS en verliet de school in 1895. Hij was blijven zitten in de tweede klas en verhuisde naar de Chemische School in Amsterdam.

Bernard Dezentjé (1877) was wel niet de eerste penningmeester, maar in dezelfde maand dat Vitesse besloot te gaan voetballen, in plaats van cricket alleen, werd hij penningmeester. Bernard was een jongere broer van voorzitter Frans. Hij was ook leerling op de HBS tot aan zijn eindexamen in 1895. Verder speelde in het eerste team van Vitesse ook nog goalgetter Elias Dezentjé (1878), een broer van Edmond. Elias zat bij de oprichting van Vitesse nog op de lagere school. In 1894 kwam hij op de HBS terecht.

## Vitesse: niet alleen voetbal

De eerste officiële match van Vitesse was in december 1892, tegen de Nijmeegsche Football Club. Gedurende die eerste jaren speelden er dus vier jongens Dezentjé in het eerste elftal van Vitesse. Ze deden niet alleen aan voetbal: af en toe werd er nog gecricket, deden ze mee aan een wandelwedstrijd, een snippenjacht ofwel een ‘go-as-you-please’. Voor al deze activiteiten betaalden de heren een kwartje per maand. In de loop van het seizoen 1894-1895 kwam eindelijk de vijfde Dezentjé op de proppen: Caspard of Gaspard. Deze Dezentjé (1873) was de oudere broer van Bernard en Frans. Hij had leren sporten bij de Haagsche Voetbal Vereeniging (HVV) waar hij tussen oktober 1891 en maart 1894 vijftien wedstrijden meespeelde. In de loop van 1893 verhuisde hij weliswaar van Den Haag naar Arnhem, maar hij bleef regelmatig voor HVV uitkomen. Bij de verhuizing naar Arnhem werd hij buitenlid van Vitesse. Toen hij in de-

cember 1894 door de rest van het team werd voorgesteld als matchcaptain ontstond er rumoer. Het latere erelid Hesselink zegde zijn lidmaatschap op, omdat hij het onzin vond dat een buitenlid matchcaptain werd. Of speelde mee, dat hij er maar met zijn ene broer bij zat en de Dezentjé's een club van vijf vormden binnen het elftal? Enfin, de gemoederen waren toch binnen een aantal weken gesust.

In februari 1895 speelde Vitesse wedstrijden tegen een elftal Engelsen. Later die maand vergaderde de club intensief over de vraag of ze gymnastiek moesten toelaten tot hun club. Officieel zou dit niet gebeuren. Atletiek haalde het wel: er waren regelmatig wedstrijden in atletiek, hardlopen, wandelen, snippenjacht, worstelen, touwtrekken en zelfs aan roeien werd aandacht besteed. Dit alles viel onder de afdeling atletiek. Toch zou meer en meer de nadruk op voetbal komen te liggen.

Halverwege 1895 verlieten de vijf neven Dezentjé Arnhem en Vitesse, of omdat ze elders op school gingen of omdat ze terug naar Indië gingen.

Vitesse heeft meer te danken aan de familie Dezentjé dan uit de gepubliceerde literatuur blijkt. Vandaar deze korte familieberichten.

# Gymnastiekdemonstratie of Topsport?

*Een Nederlands turnkampioen op het breukvlak van 'Duitse gymnastiek' en 'Engelse sport'*

Ivo van Hilvoorde, WJH Mulier Instituut / Universiteit Maastricht

## Inleiding

'Onze welvaartsstaat, waarin de mensen steeds meer vrije tijd ter beschikking hebben gekregen en waarin de georganiseerde sportbeoefening een verworven goed is voor alle lagen van de bevolking, doet ons licht vergeten, dat de tijd nog niet ver achter ons ligt, dat de dagen geheel met de dagelijks arbeid gevuld waren en van sport nagenoeg nog geen sprake was. Daarom is het goed om uit de schaduwen van dit grauwer verleden een figuur naar voren te halen, die de nieuwe tijd voorvoelde en ons een sleutel kan bieden om de ontwikkeling te verstaan, die aan de moderne tijd voorafgaat. In de jaren rond de eeuwwisseling leefde op het Limburgse platteland een van die merkwaardige persoonlijkheden, die in de sociale emancipatie van zijn gewest een onuitwisbare rol gespeeld heeft, met name als actieve sportbeoefenaar, gymnastiekdocent en natuurvriend.'

(Ritzen, 1969)

Zo opent Jos Ritzen een (ongepubliceerd) manuscript over Johannes Hubertus Stessen (1861-1943), een eind negentiende-eeuwse turnkampioen. In 1889 verwerfde Stessen wereldfaam door tijdens de wereldtentoonstelling in Parijs de wereldtitel bij brug- en rekstokoefeningen te winnen. Gezien de concurrentie en het aantal deelnemers was dit een prestatie die zich laat meten met de winnaars van Olympische medailles nadien. Naast een massief gouden lauwertak en een medaille ontving Stessen een telegram van Koning Willem III. Stessen was echter meer dan een sportkampioen van formaat. Zijn grote kennis van de natuur bracht hem bijvoorbeeld in contact met vermaarde wetenschappers.

Het verhaal van Stessen zal hier worden geplaatst in het licht van de ontstaansgeschiedenis van sport en gymnastiek in Nederland. Relatief onafhankelijk van de inspanningen van de hygiënisten en van de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* (die mede zorgdroegen voor de bouw van gymnastiekzalen en de invoering van het gymnastiekonderwijs) ontstonden halverwege de negentiende eeuw gymnastiekverenigingen veelal dankzij individuele inspanningen, persoonlijke ambities en uit de hand gegroeide hobby's. Er werd geïmproviseerd met ruimten en apparaten. Gymnastiek, turnen, sport,

acrobatiek en kermisattracties waren in deze periode nog niet zo helder te onderscheiden zoals nu het geval is. Ook de later tot ontwikkeling gekomen polarisatie tussen gymnastiek en sport was in deze periode niet overal even uitgesproken. Dat roept de vraag op in hoeverre we Stessen daadwerkelijk een groot sportkampioen kunnen noemen. Hoe kunnen we de prestaties van Stessen interpreteren? Heeft zijn relatief geringe bekendheid (bijvoorbeeld vergeleken met zijn tijdgenoot Jaap Eden) te maken met zijn prestaties als zodanig, met de context (wereldtentoonstelling versus Olympische Spelen) of speelt het onderscheid tussen (school)gymnastiek en sport de geschiedschrijving hierin parten?

## Sport versus gymnastiek: vrijwillige tegenover opgelegde sport?

In de Europese sportgeschiedschrijving bestaat sterk de neiging sport, gymnastiek en lichamelijke opvoeding als aparte domeinen te behandelen, ieder met eigen oorsprong, een eigen (institutionele) ontstaansgeschiedenis, verspreidingspatroon en ideologische inbedding. Het verschil tussen de Angelsaksische sporttraditie en de continentale gymnastiek- en turntraditie wordt door Mandell (1984) zelfs fundamenteel van aard genoemd. De dominante interpretatie van dit verschil houdt kortweg in dat de continentale gymnastiek veel bewuster is ontwikkeld. Mandell spreekt in dit geval van induced sport, dat wil zeggen: 'determinately uplifting, healthy, and intentionally ideological' (Mandell, 1984: 162). Induced sport is, met andere woorden, primair het resultaat van overheidsbeleid en is sterk gekleurd door het beschavingsoffensief van pedagogische autoriteiten (vgl. Stokvis, 2003).

Continentalen varianten van gymnastiek en lichamelijke opvoeding ontstonden in de achttiende en negentiende eeuw vanuit de filosofische traditie van de Verlichting, waaraan namen verbonden zijn als Jean Jacques Rousseau (1712-1778), Johann Bernhard Basedow (1723-1790), Christian Gotthilf Salzmann (1744-1811), Christoph Friedrich GutsMuths (1759-1839), Friedrich Ludwig Jahn (1778-1852), en Pehr Henrik Ling (1776-1839). Gymnastiek en turnen stonden in oorsprong veelal in dienst van gemeenschapsidealën, patriotistische idealen en van een algehele, veelzijdige vorming. In brede

zin moest gymnastiek een bijdrage leveren aan de verheffing van het volk. Lichamelijke opvoeding diende in het bijzonder de vorming van redelijke en deugdelijke mensen. 'Oefent voortdurend het lichaam; houdt het sterk en gezond om het wijs en redelijk te houden', aldus Jean Jaques Rousseau in zijn opvoedingsklassieker *Emile* (Kugel, 1973: 52). Hoewel niet bij alle auteurs, bestond er in deze continentale traditie aanvankelijk ook veel weerstand tegen eenzijdige specialisatie en was men kritisch ten aanzien van records en wedstrijdvormen. Vooral binnen het Zweedse gymnastiekstelsel domineerde de weerstand tegen competitie en was men gekant tegen een kwantitatieve beoordeling van lichamelijke vaardigheden.

Er bestaat weinig twijfel, kortom, over het feit dat de materiële, institutionele, ideologische en pedagogische wortels van de 'continentale gymnastiek' een andere voedingsbodem vonden dan die van Engelse sporten zoals voetbal, hockey of cricket. Gedragen door het internationale prestige dat Groot-Brittannië in de wereld genoot, werden Engelse sporten een uitermate succesvol exportproduct aan het einde van de negentiende eeuw. Wat de Nederlandse import betreft is veel nadruk gelegd op de personen die in Engeland kennis namen van de betreffende sporten, deze naar eigen land haalden en de eerste wedstrijden organiseerden. Aan deze overname is onmiskenbaar de naam van Pim Mulier verbonden. De geschiedschrijving over Mulier onderstreept het beeld dat de verspreiding en popularisering van sport vooral een kwestie was van individueel ondernemerschap, dat contrasteerde met turnen en gymnastiek, dat vooral een kwestie zou zijn van ideologie en staatsbemoeienis. Van Bottenburg schrijft over dit verschil: 'Gymnastiek was minder het produkt van de beoefenaars zelf dan de Engelse sporten.' (105).

Wat betekent dit onderscheid precies? Betekent het dat gymnastiek en turnen louter de bedenksels zijn van opvoedingsfilosofen, en sport vooral is bedacht door de beoefenaars zelf? In hoeverre wordt deze tegenstelling gevoed door een onderscheid in perspectief: bij de sport vooral aandacht voor de personen, wedstrijden en prestaties en bij gymnastiek vooral voor de instituties, handboeken en ideologieën? Wat zegt het over de dwarsver-

bindingen tussen sport en gymnastiek, dat wil zeggen de 'sportieve wortels' van de gymnastiek en de 'ideologische wortels' van sport?

Diverse sporten zijn ontstaan binnen een Britse ideologie van imperialisme, militarisme, conformisme, onderdrukking van seksualiteit en individualiteit (vgl. Winner 2005). Het onderscheid 'vrijwillige' versus 'opgelegde' sport is enigszins misleidend, en betreft veeleer een gradueel verschil dan dat het de ontstaansgeschiedenis van sport helder demarqueert van die van gymnastiek en turnen. De term gymnastiek is sterk geassocieerd geraakt met de oefeningen (in het bijzonder turnoefeningen) die in schooltijd werden aangeboden. Gymnastiek en turnen leenden zich om diverse redenen goed om in te passen binnen het Nederlandse schoolsysteem en zijn meer geassocieerd geraakt met het verplichte, instrumentele en gezamenlijke karakter van de gymnastiekles. Daarmee is gymnastiek (en deels ook het turnen) inderdaad in hoge mate bepaald door de institutionele inbedding in de school, en is daarmee ook voor een deel het product van ideeën en handboeken over lichamelijke opvoeding. Waar het gaat om de negentiende eeuwse voorgeschiedenis van sport en gymnastiek was het beeld echter veel diffuser dan het geschetste onderscheid doet voorkomen. De ontwikkeling van gymnastiek is deels te begrijpen als uitloper van volksvermaken, van kermiskunsten van krachtpatsers en acrobaten op de kermis (vgl. Ter Gouw, 1871). Gymnastiek kende ook diverse wedstrijdvarianten, nog voordat de lichamelijke opvoeding door de overheid gereguleerd en als schoolvak geformaliseerd ging worden.

Bovendien kenden de vroege handboeken voor turnen en gymnastiek geen scherpe tegenstelling tussen wedstrijd sport en lichamelijke opvoeding. Zo was Friedrich GutsMuths, een belangrijk pionier van de Europese gymnastiekbeweging, druk in de weer met tabellen om prestaties van studenten bij te houden bij het zwemmen, hardlopen en springen. Bij het hardlopen gebruikte hij al een stopwatch en deelde hij prijzen uit. In zijn klasieke *Turnbuch für die Söhne des Vaterlandes* (1817) behandelde GutsMuths diverse sporten, zoals speerwerpen, boogschieten, hoogspringen, verspringen, polsstokhoogspringen, schaatsen en worstelen. De Duitse

grondleggers van gymnastiek en turnen, waaronder Jahn en GutsMuths, gaven er in hun geschriften ook blijk van voorstander te zijn van herinvoering van de Olympische Spelen. (Mandell, 1976: 40). In *Gymnastik für die Jugend* uit 1793 schreef GutsMuths al uitvoerig over deze herinvoering (MacAloon, 1981: 147).

De boeken van GutsMuths vormden ook een belangrijke inspiratiebron voor het eerste uitvoerige, niet-vertaalde handboek voor gymnastiek in Nederland, dat in 1843 werd gepubliceerd door de Groningse onderwijzer G.R. Rijkens. Rijkens was evenmin afkerig van competitievormen. Door middel van wedstrijdvarianten wakkerde de auteur juist doelbewust de wedijver aan. Diverse krachtoefeningen moesten bijvoorbeeld duidelijk maken welke leerling het sterkste was. Dit handboek van Rijkens was van belang voor de eerste aanzetten tot institutionalisering van het gymnastiekonderwijs, en, in samenwerking met de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, tot de bouw van de eerste gymnastiekzalen in Nederland. Zo kreeg de overheid meer greep op de inhoud van het gymnastiekonderwijs. De institutionele verankering (de lessen, gymzalen en opleiding van onderwijzers) is in deze periode van groot belang voor de ontwikkeling van de gymnastiek. Institutioneel vonden in deze periode een aantal belangrijke gebeurtenissen plaats die het beeld kunnen bevestigen dat gymnastiek louter een door de overheid gepropageerd schoolvak werd, gestimuleerd met het oog op de gezondheid en kracht van de burgers. In 1857 werd gymnastiek een (nog niet-verplicht) leervak van het lager onderwijs. In 1863 werd gymnastiek een verplicht vak op het middelbaar onderwijs. Een jaar daarvoor, in 1862, werd de *Vereniging van Leraren en Onderwijzers in de Lichamelijke Opvoeding* in Nederland opgericht.

De inhoud van het gymnastiekonderwijs vormde echter geen directe vertaling van de vele oefeningen uit het handboek, maar was veeleer het resultaat van - door ruimten en beschikbare apparaten beperkte - compromissen. De beschikbare handboeken hechtten bijvoorbeeld veel belang aan krachtoefeningen en toonden grote creativiteit in het bedenken van oefeningen met halters en apparaten. Slechts een selectie van deze oefeningen ging uiteindelijk deel uitmaken van het standaard repertoire van de gymnastiekdocent. Een aantal

er van zou pas veel later in de twintigste eeuw weer opduiken in diverse verschijningsvormen van de kracht- en fitness sport.

De invoering van het gymnastiekonderwijs droeg hiermee ook bij aan een afscheiding ten opzichte van andere praktijken waarin juist kracht en competitievormen meer centraal stonden. In de negentiende eeuw evolueerden uiteenlopende varianten van buitenschools gymnastiek zich verder tot krachtsport, fitness en ook wedstrijdturnen. Uit een combinatie van turnen en acrobatiek ontwikkelden zich de eerste wedstrijdvarianten en ontstonden (dankzij groeiende transport- en communicatiemogelijkheden) ook steeds meer internationale krachtmetingen. Vroege beoefenaren van de turnsport hadden vaak een fascinatie voor kracht, acrobatiek en voor getrainde lichamen. Deze tak heeft zich verder ontwikkeld in meer versportte vormen tot het Olympische turnen van tegenwoordig. Hiervan vormt Stessen een van de eerste - internationaal succesvolle - Nederlandse pioniers.

### **Hubert Stessen: De eerste Nederlandse turnkampioen**

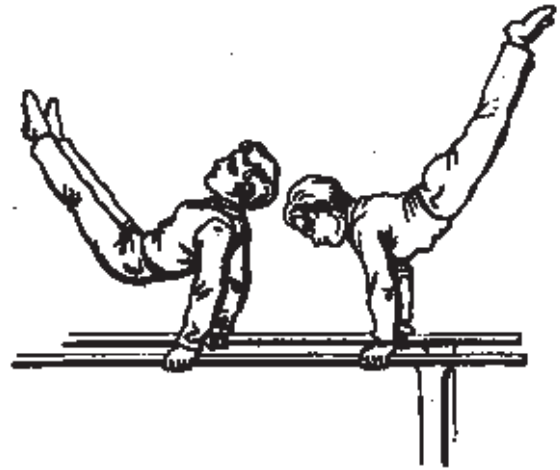
In 1893 werd Jaap Eden wereldkampioen schaatsen op het Museumplein in Amsterdam.

Zandbergen schrijft over de huldiging van Eden die dag in Haarlem: 'Zo'n massale opkomst om alleen maar een sporter te zien, was nog nooit vertoond.' (1996: 79). Dit is niet helemaal juist. Vier jaar eerder, in 1889, werd eveneens een sporter van groot formaat gehuldigd: de wedstrijdturner Hubert Stessen. Johannes Hubertus Stessen werd 14 februari 1861 geboren te Gulpen, Zuid-Limburg.<sup>6</sup> Stessen kwam in contact met de turnsport via een neef van zijn werkgever, die in Brussel lid was geworden van een gymnastiekvereniging. Hij werd opgeleid tot boekbinder. Samen met enkele vrienden richtte hij in 1879, op achttienjarige leeftijd, de 'Gulpenner Scherm- en Turnclub' op. Ter vergelijking: veelal wordt als eerste turnvereniging in Nederland *Olympia* genoemd, in 1863 opgericht in Amsterdam. In de buurt van Stessen's woonplaats zagen tezelfdertijd echter ook al vergelijkbare verenigingen het licht. Zo richtte A. Reinders al in 1862 de gymnastiekvereniging 'Werk naar Krachten' op in Simpelveld, eveneens Zuid-Limburg.

Er bestonden al voorbeelden van andere turn- en gymnastiekvereniging, maar een gymnastiekzaal zal Stessen op dat moment nog niet hebben gezien. De eerste gymzaal die in de buurt werd gebouwd was de zogeheten *Hof van Tilly*, rond 1885 in gebruik genomen bij de Rijkskweekschool in Maastricht (tevens de oudste nog bestaande turnzaal van Nederland). Volgens de beschrijving van Ritzen was de oefenruimte van Stessen vooral primitief en diende er veel geïmproviseerd te worden. Er werd, aldus Ritzen (1969), geoefend in een bouwvallige schuur, 'waarvan de muren en het dak zo slecht waren, dat bij dooi en regenweer het water door de openingen naar binnen stroomde en men alleen over een noodbruggetje de toestellen kon bereiken. Deze "toestellen" waren van de meest primitieve aard: twee houten, met lissen aan een balk bevestigd, waren de ringen; een heuse bezemstok op twee houten palen moest de reks-tok voorstellen. [...] Ook werd aan gewichtheffen gedaan; enige afgekeurde gewichten van 10 en 20 kg. had men voor een paar stuivers kunnen bemachtigen.'

In 1881 ging Stessen in militaire dienst. Daar kon hij zijn krachten dusdanig uitbouwen dat hij het aandurfde in 1885 voor het eerst deel te nemen aan een officiële wedstrijd, het Gauturnerfest in Aken. Stessen won daar de eerste prijs in springoefeningen, touwklimmen en gewichtheffen. Dat was dus twee jaar voordat de beroemde Duitse krachtmens Eugen Sandow een promotietour door Nederland maakte en die aanleiding gaf tot de oprichting van de eerste Nederlandse krachtsportverenigingen.

Wereldfaam verwierf Stessen tijdens de wereldtentoonstelling in Parijs in 1889. De wereldtentoonstelling vond plaats tussen 5 mei en 31 oktober, tijdens het eeuwfeest van de Franse Revolutie. Het was een gigantisch evenement dat wat betreft organisatie de Olympische Spelen in de schaduw stelde. In totaal zouden in 1889 meer dan 32 miljoen mensen de tentoonstelling bezoeken. De kosten van het evenement in 1889 bedroegen 8,3 miljoen dollar (de eerste moderne Spelen in 1896 kostten iets meer dan 0,5 miljoen dollar). Er was 96 hectare land beschikbaar voor zo'n vijftig landen (waarvan er dertig officieel deelnamen). Nederland viel onder de categorie 'Participations non officielles'. De *Katholieke Limburger* (22 juni 1889) sprak van een totaal van zestien duizend



turners; een veelvoud van het totaal aantal aanwezige sporters bij vele Olympische Spelen nadien (aan de eerste moderne Spelen in 1896 in Athene namen dertien landen deel, en in totaal 285 atleten). Naast turnen werden er wedstrijden gehouden in atletiek, schermen, Zweedse gymnastiek, zwemmen en Longue Paume, de voorloper van het moderne tennis. De sportwedstrijden werden afgewisseld met congressen waar het belang van lichamelijke opvoeding uiteen werd gezet. Tot veler verbazing won Stessen de wereldtitel bij brug- en reks-tokoefeningen. In de *Division Supérieure Groupe A* haalde hij 113 van de 120 punten. De prijs was een massief gouden lauwertak en een medaille.

Hoeveel mensen getuige waren van de prestaties van Stessen is onbekend. Het is zeer wel mogelijk dat baron Pierre de Coubertin (1863-1937), grondlegger van de moderne Olympische Spelen, een van de toeschouwers was. Zeer aannemelijk is het dat De Coubertin de sportwedstrijden wel op enig moment heeft bezocht, om ideeën op te doen voor de Olympische Spelen die zeven jaar later, in 1896 voor het eerst in Athene gehouden zouden worden en vier jaar daarna in Parijs (die overigens plaatsvonden binnen dezelfde structuur als waaronder de wereldtentoonstelling werd georganiseerd).<sup>7</sup> De Coubertin was in 1889 in ieder geval aanwezig tijdens de tentoonstelling waar hij het *Comité pour la propagation des exercices physiques* voorzat. Dit congres vond in dezelfde periode plaats als de turnwedstrijden. De gehele organisatie en financiering van dit congres was in handen van De Coubertin. Hij deelde 600 gratis tic-

kets uit voor de sportwedstrijden aan scholieren en journalisten (Mandell 1976: 75). Niet alleen de sportwedstrijden en de congressen droegen overigens bij aan hernieuwde aandacht voor de Olympische Spelen. Het oude Olympia kwam ook meer onder de publieke aandacht dankzij een van de exposities die in Parijs in het *Palais des Beaux-arts* was gewijd aan de archeologische opgravingen waarmee de gebouwen uit Olympia werden nagebouwd. Hier zal De Coubertin zeker getuige van zijn geweest.

De gehele opzet van deze wereldtentoonstelling toont de nauwe verbondenheid van de organisatie van sportwedstrijden voor een internationale elite en vroege varianten van het 'sport voor allen'-beleid. Tijdens het congres was het De Coubertin vooral ook te doen om praktische aanwijzingen te geven hoe men toernooien kon organiseren in uiteenlopende sporten, zoals schermen, gymnastiek, zwemmen, roeien, paardrijden, schieten en voetbal (Torres: 352). Ook bij De Coubertin is op dat moment de spanning aanwezig tussen enerzijds het propageren van sport in dienst van het gezonde volk, de ideologie van 'sport voor allen', en anderzijds de ontwikkeling van een internationaal platform voor de elite sport. De Coubertin hoopte met de Olympische Spelen uiteindelijk beide te dienen.

De jaren 1888 en 1889 waren cruciaal voor de ontwikkeling van de internationale sport, voor de herbeleving van Olympische idealen en ook voor de verdere polarisering van uiteenlopende systemen van lichamelijke opvoeding en sport. De zomer van 1888 werd er in Frankrijk nog heftig campagne gevoerd tegen de 'Anglomaniacs of sport' (Coubertin, 2000 [1888]: 53). De Coubertin was echter overtuigd van het superieure karakter van Engelse opvoeding en scholing. Hij publiceerde in 1889 *L'Education Anglaise en France*. Engelse sport associeerde hij met het vrije spel. In de Duitse gymnastiek, maar ook in de Amerikaanse sport zag hij een te ver doorgevoerde disciplinerende van het lichaam en een naar zijn idee onwenselijke specialisering en rationalisering van selectiemethoden. Beide werelden kwamen bijeen toen De Coubertin eveneens in het jaar 1889 een bezoek bracht aan de VS, in de maand na de wereldtentoonstelling. Daar ontmoette hij een van de grondleggers van de antropometrie, Dudley Allen Sargent (vgl. Thomas de la

Peña, 2003). De wijze waarop in de VS al atleten werden geselecteerd op basis van antropometrisch onderzoek ontlokte bij De Coubertin de uitspraak: 'all this is not education, it is animal rearing' (2000: 31). Dat vergelijkbare commentaren zich vele decennia nadien zouden richten op de sport zoals die zich ontwikkelde binnen het door De Coubertin gecreëerde platform, is niet een alleen ironisch gegeven, maar toont ook dat het onderscheid tussen vrijwillige en opgelegde sport niet geheel samenvalt met dat tussen Engelse wedstrijd sport en Duitse gymnastiek en turnen. Beiden kenden in hun vroege oorsprong zowel wedstrijdvarianten als meer ideologisch ingebedde varianten.

Terwijl De Coubertin in 1889 zijn toehoorders deelgenoot maakte van zijn liefde voor de Engelse sport en Engelse opvoeding, en van zijn afkeer van vergaande disciplinerende en rationalisering van trainingmethoden, werden tegelijkertijd de sportwedstrijden gehouden waarin al zeer goed getrainde en gedisciplineerde atleten hun opwachting maakten. Hoewel de sportprestaties tijdens de wereldtentoonstelling in 1889 nog niet zo zeer te boek stonden als wereldkampioenschappen (inclusief nationale voorselecties) vertoont de geschiedenis van Stessen wel de prille kenmerken van het moderne sportdool. In ieder geval maakt het duidelijk dat deze prestaties in eigen kring al sterke gevoelens van lokale en nationale trots teweeg brachten. De prestaties van Stessen maakten ook veel los buiten zijn directe woonomgeving. Zelfs van Koninklijke Huize werd er waardering uitgesproken voor het behaalde resultaat. Op 15 juni 1889 werd er een telegram van Koning Willem III gericht aan de Gulpener Scherm- en Turnclub. De tekst luidde: 'Zijne Majesteit draagt me op Uw vereniging geluk te wensen met het behaalde succes'. *De Katholieke Limburger* schreef op 22 juni 1889 naar aanleiding van de ontvangst van de turnclub:

'Neerlands driekleur wapperde uit schier alle huizen, terwijl het geschut bij afwisseling den volke kond deed van de even zeldzame als groote overwinning onzer Turnclub [...] Toen het rijtuig, waarin de turners gezeten waren, daar aankwam, stegen algemeene vreugdekreten uit de duizenden verzamelde personen op; men verdrong zich, om den grooten gymnast den heer



J.H. Stessen de hand te drukken, [...] Hierna werden de fakkels en ballons ontstoken, en onder daverende muziek toog men door Gulpens versierde straten. Het feest duurde tot laat in den nacht en verliep naar wensch.'

Het is niet teveel gezegd dat deze prestatie de gemoederen behoorlijk in beweging brachten. Het was een groot eerbetoon aan een atleet die werd gehuldigd als ware het een Nederlandse wereldkampioen. Door Amerikanen werden zelfs pogingen ondernomen om Stessen te contracteren en te laten werken voor een Amerikaans circus. Het 'wegkopen' van kampioenen was ook destijds geen onbekend fenomeen. Stessen sloeg het aanbod echter af, mede vanwege zijn aanstaande bruiloft. Bovendien toonde hij zich in eigen land graag een missionaris op meerdere gebieden. Deze Limburgse 'Koning der Turners' voelde zich letterlijk geroepen zijn talent in dienst te stellen van de jeugd. Na zijn turnprestaties werd hij gymnastiekleraar en sportinstructeur. In 1892 haalde hij de Akte van Bekwaamheid voor het Lager Onderwijs, waarmee hij gymnastiekles kon geven voor huis- en schoolonderwijs. In 1901 werd hij gymnastiekleraar in vaste dienst op Rolduc waar hij zou blijven werken tot 1924. In 1908 voltooide hij opnieuw een opleiding en ontving hij de Akte van bekwaamheid voor het middelbaar onderwijs. Dat dit in deze tijd geenszins een vanzelfsprekende loopbaanplanning was, zeker niet in de provincie, blijkt uit het aantal leden van de vereniging van leraren en onderwijzers in de lichamelijke opvoeding in Nederland: 8 in 1862, 51 in 1882, 89 in 1892 en 102 in 1902.

Naast zijn passie voor sport ontwikkelde Stessen gedurende deze periode ook zijn kennis van de natuur, in het bijzonder van orchideeën en vlinders. Hij nam diverse wetenschappers mee op lange wandeltochten in de omgeving van Gulpen. Daaronder ook Hugo de Vries (1848-1935), hoogleraar in de plantkunde, één van de herontdekkers van de Wetten van Mendel en een van de grondleggers van de moderne evolutiebiologie. Ook als botanicus toonde Stessen zich een even fanatieke missionaris als aan de rekstok en aan de ringen. Hij overleed in 1943 op 82-jarige leeftijd.

Stessen had grote invloed op nieuwe generaties turners

in het Zuiden van Nederland. Dat hij niet de bekendheid heeft als andere Nederlandse sportpioniers heeft, naast zijn herkomst en geografische diversiteit (zo waren er rond 1900 in en rond Amsterdam al meer dan tien voetbalverenigingen, maar nog geen enkele in de hele provincie Limburg) ook te maken met de context van zijn prestatie (de wereldtentoonstelling) en de idee dat van enige serieuze sportieve krachtmeting op internationaal niveau pas werkelijk sprake was met de eerste Olympische Spelen in 1896 in Athene. Ook de geschiedschrijving zelf heeft een rol gespeeld door de geschiedenis van de gymnastiek vooral te beschrijven als een geschiedenis van ideeën, (bedenkers van) stelsels en methoden van lichaams oefeningen en veel minder, zoals gebruikelijk bij de geschiedschrijving over sport, als een geschiedenis van wedstrijden en (individuele) prestaties.

### Tot slot

Voor verklaringen van de verspreiding van gymnastiek en turnen is tot dusver veel nadruk gelegd op de ideologische context waarbinnen het ontstond, de belangen van de staat, en de gezondheidskundige, pedagogische en militaristische overwegingen om gymnastiek een vaste plaats te geven binnen het schoolsysteem. De opkomst en popularisering van gymnastiek zijn echter niet louter te verklaren als het resultaat van een opgelegde ideologie. Net zo min de sport alleen het product was van haar beoefenaren, was gymnastiek niet slechts het product van haar bedenkers. Mandell erkent ook dat het lastig is een heldere scheiding tussen sport en gymnastiek aan te houden voor de hier betreffende periode. Hij schrijft: 'The distinction I have tried to keep between separate physical education and sport is difficult to maintain after the end of the eighteenth century in Central Europe and, later, in many other places.' (Mandell, 1984: 158)

Voor Nederland geldt dat gymnastiek en turnen nooit die patriottistische en propagandistische vormen hebben aangenomen zoals dat bijvoorbeeld wel in Duitsland en Frankrijk het geval was. Kugel (1973: 186) geeft een aantal verklaringen voor het feit dat de opkomst van het turnen in Nederland nooit zo groot is geweest als in Duitsland.

- In Nederland was gymnastiek niet zo'n volkszaak als in andere landen zoals Zweden en Duitsland
- In Nederland speelde de militaire weerbaarheidsgedachte een mindere rol als in de rest van Europa
- Nederland was in de 19e eeuw in economisch opzicht achterop geraakt (late industrialisatie, grote werkloosheid tijdens Franse bezetting)
- De strijd voor algemeen onderwijs en verbetering van het bestaande onderwijs had nog lange tijd prioriteit boven het lichamelijk onderwijs

Voordat het Nederlands onderwijssysteem langzaam, en relatief laat, greep kreeg op het lichamelijk onderwijs, ontstonden tezelfdertijd ook veel buitenschoolse verenigingen. In de tweede helft van de negentiende eeuw kende de gymnastiek en het turnen nog vele varianten. Diverse volksvermaken en wedstrijdvarianten liepen voor op de institutionele verankering van het gymnastiekonderwijs. Aan de popularisering en verspreiding van gymnastiek en turnen liggen ook sportieve en esthetische ambities ten grondslag. Mensen gingen in de loop van de negentiende eeuw de kunsten en krachtige lichamen steeds minder zien als kermisattracties van mensen met uitzonderlijke en onbereikbare eigenschappen, maar ook als nastrevenswaardig ideaal dat met enige training ook binnen eigen bereik kwam. Het succes van Stessen toont ook de voorbeeldfunctie die uitging van dit vroege sportidool. Lokale gezichtbepalende kampioenen spraken met hun prestaties tot de verbeelding en schiepen ook de voorwaarden voor buitenschoolse verenigingen. Iemand als Stessen veranderde na zijn winst in 1889 het aanzien van de turnsport in zijn omgeving. Ritzen daarover: 'De Gulpener Scherm- en Turnclub kreeg een magische klank en won in één slag het vertrouwen, ook van degenen, die vroeger deze vreemde bezigheid wat sceptisch hadden beoordeeld'. Dit illustreert ook een beetje het gelijk van De Coubertin, die met de organisatie van elite wedstrijden ook een stimulerende invloed op de gehele bevolking nastreefde.

Het soort van oefeningen dat werd uitgevoerd en gestandaardiseerd was niet louter een bedenksel van artsen en hygiënisten, maar ontstond ook binnen een internationale context van turnwedstrijden die onder andere tijdens de wereldtentoonstellingen werden gehouden.

Er is, kortom, veel aanleiding om te veronderstellen dat de weinige beoefenaren in deze pioniersfase van de turnsport zich daartoe niet in de eerste plaats voelden geroepen omdat zij door autoriteiten werden overtuigd van de eventuele heilzame werking. Dat toont in ieder geval het verhaal van Hubert Stessen. Wat dat betreft is er weinig verschil met de import van bijvoorbeeld voetbal dat min of meer 'kant en klaar', met spelregels en al vanuit Engeland werd geïmporteerd. Daar viel voor de beoefenaren zelf niet zo heel veel meer aan te veranderen. Juist de succesvolle standaardisering van regels vormde deel van het succes. Als ieder land een eigen variant had bedacht, was de sport zelf nooit tot grote internationale proporties kunnen uitgroeien. Dat geldt echter ook voor de vroege wedstrijdvarianten van de gymnastiek. Stessen moest ook kennis hebben gehad van de oefeningen en de criteria van beoordeling, om überhaupt aan internationale wedstrijden te kunnen deelnemen. De basis die hij daarvoor had gelegd, de training aan het lichaam was aanvankelijk echter vooral een zelf opgelegde, op dat moment allesbehalve vanzelfsprekende levenswijze. Het ging daarbij echter niet alleen om aansprekende prestaties, maar ook om welgevormde lichamen die tot de verbeelding spraken en uitnodigden tot navolging.

De relatief late ontwikkelingen in Nederland betekende ook dat er relatief geringe tijd was tussen de verspreiding van gymnastiek en de introductie van sporten vanuit Engeland. Daarmee werden de verschillen wellicht nog meer als concurrerende perspectieven gepresenteerd op de lichamelijke vorming. Geschiedschrijving die veelal expliciet het vertrekpunt koos vanuit de genoemde tegenstellingen heeft echter ook het zicht ontgenomen op een aantal dwarsverbindingen, waaronder de 'sportieve wortels' van de gymnastiek en de 'ideologische wortels' van sport. De eerste verbinding kan worden geïllustreerd aan de hand van de eerste Nederlandse turnkampioen. De tweede kan, uitvoeriger dan hier werd gedaan, worden geïllustreerd met de (ideologische) voorgeschiedenis van de Olympische Spelen, de wereldtentoonstellingen, de (gezondheidskundige) idealen van de Coubertin en de nauwe verbondenheid tussen de vroege wedstrijdturnsport en een politiek die sterke nadruk legde op verspreiding van sport en lichaamsbeweging onder alle lagen van de bevolking.

6. De gegevens over Hubert Stessen ontleen ik primair aan drie bronnen: in de eerste plaats aan een gesprek dat ik had met kleinzoon Henk Stessen (23 juni 2005 te Sittard), aan een ongepubliceerde tekst van Jos Ritzen en aan een artikel van dezelfde Ritzen in *De Nieuwe Limburger* (3 mei 1969), getiteld: 'De rekstok bezorgde Stessen wereldroem. Maar professoren bezochten hem om zijn orchideeën'. Auteurs die nadien kort zijn ingegaan op de geschiedenis van Stessen (o.a. Poulssen, 1985, 79-84; Derks, 2000, 25-27) citeren allen de tekst van Ritzen, maar laten na deze bron te vermelden.

7. In de literatuur wordt getwijfeld aan het feit of De Coubertin in juni 1889 al concrete ideeën had voor de Olympische Spelen. Hij zou nog voornamelijk gericht zijn op het propageren van lichamelijke opvoeding en minder op de organisatie van internationale sportwedstrijden (Young, 1996; Torres, 2005). Zeker is dat De Coubertin in dezelfde periode in 1889 de Britse arts W.P. Brookes bezocht om kennis te nemen van de Much Wenlock Olympian Games, een belangrijke bron van inspiratie voor de Olympische Spelen.

## Literatuur

Bottenburg, M. van (1994). *Verborgene competitie. Over de uiteenlopende populariteit van sporten*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

De Coubertin, P. (2000). *Olympism. Selected Writings*. Lausanne: International Olympic Committee.

Derks, M. (2000). *Bezielde Beweging. 50 jaar Thomas van Aquino, katholieke vereniging van docenten lichamelijke opvoeding (1950-2000)*. Zeist: Jan Luiting Fonds.

GutsMuths, J. Ch. Fr. (1973[1817]) *Turnbuch für die Söhne des Vaterlandes*. Frankfurt am Main: Bei den Gebrüder Wilmans.

Kugel, J. (1973). *Geschiedenis van de gymnastiek*. Haarlem: De Vrieseborch.

MacAloon, J.J. (1981). *This Great Symbol. Pierre de Coubertin and the Origins of the Modern Olympic Games*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

Mandell, R.D. (1976). *The First Modern Olympics*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press.

Mandell, R.D. (1984). *Sport. A Cultural History*. New York: Columbia University Press.

Poulssen, W.J. (1985). *75 jaar Limburgse Katholieke gymnastiekbond*.

Rijkens, R.G. (1843). *Praktische Handleiding voor kunstmattige lichaams-oefeningen, ten dienste van huisgezinnen en verschillende inrigtingen voor onderwijs en opvoeding*. Groningen: J. Ooikmkes.

Stokvis, R. (2003). *Fitness. Nationale ambities en persoonlijke behoeften*. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 30(4), 443-462.

Ter Gouw, J. (1871). *De Volksvermaken*. Haarlem: De Erven F. Bohn.

Thomas de la Peña, C. (2003). *The Body Electric. How Strange Machines Built the Modern American*. New York: New York University Press.

Torres, C.R. (2005). *What was Pierre de Coubertin concerned about in 1889? A View from an Argentine Contemporary Source*. *The International Journal of the History of Sport*, 22(30), 344-364.

Vereniging van Leraren en Onderwijzers in de Lichamelijke Opvoeding in Nederland (1962). *Honderd jaar Lichamelijke Opvoeding 1862-1962*. Gedenkboek.

Winner, D. (2005). *Zwaar Leer. Van echte kerels op Engelse velden*. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij L.J. Veen.

Young, D.C. (1996). *The Modern Olympics: A struggle for Revival*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Zandbergen, G. (1996). *Pim Mulier, ijdel maar weergaloos*. Amsterdam: Thomas Rap.

# Het Centrum Ronde van Vlaanderen

Daniël Rewijk

In het Olympic Experience, het nieuwe nationale sportmuseum in het Olympisch Stadion, heet het te gaan om de helden en hoogtepunten uit honderd jaar Nederlandse sport. Zulke termen geven in Vlaanderen te weinig resonantie. De leus van het Centrum Ronde van Vlaanderen te Oudenaarde luidt: De Ziel, De Helden, Het Epos.

Bij binnenkomst begint het al. Iedere bezoeker mag uit een lijst van twaalf renners een alter ego kiezen. Elf Belgen (waaronder Merckx, de Rikken Van Steenberghe en Van Looy, Briek Schotte en Edwig van Hooydonk) en een Nederlander staan op de lijst. Ik kies de Zeeuw Jan Raas, wat ik nog kracht bij zet door € 2,50 van de toegangsprijs af te zeuren. In het museum word je vervolgens getest op de kennis die je van je alter ego hebt. Dit gebeurt vooral op basis van quotes van de betreffende renner.

Jan Raas maakte studie van zijn concurrenten. Van elke vluchtmakker wist hij de sterke en zwakke punten. Daarnaast liet hij zich door alle rumoer rond Vlaanderens Mooiste niet van de wijs brengen. Raas bleef kalm en reed berekenend. Dit speelde een belangrijke rol in de twee overwinningen die hij in de Ronde wist te behalen. Als Jan Raas ergens zijn zinnen op zette, was de kans groot dat hij het gewenste resultaat behaalde.

Alles in het Centrum Ronde van Vlaanderen is zo ingericht dat de bezoeker met z'n neus op het onderwerp gedrukt blijft. Je wordt als het ware ondergedompeld in het Vlaamse wielrennen. Niet alleen de rol van de groten wordt belicht, ook de kleine renners, de knechten en waterdragers krijgen aandacht. Er wordt een indruk gegeven van wat het voor een renner betekent om Vlaanderens Mooiste te rijden. Geen detail blijft onopgemerkt. De benadering is een zintuiglijke, meer dan een verhalende.

Je hoort en ziet het in de film die om het half uur in het auditorium gedraaid wordt. Het is een rappe montage van langsflietsende coureurs, ploegleiderswagens en motoren, met alle geluiden die bij de karavaan horen. Je voelt het aan de verschillende soorten kasseien (er zijn rode, groengrijze en grijze, hardere en zachtere, die goed in verband liggen en die schots en scheef liggen,

uit de Ardennen en uit Duitsland) die je in het museum kunt betasten. Het komt tot uiting in de bonte collage koerstruiken die bij de ingang staat opgesteld.

Het Londense ontwerp bureau Event Communications (dat ook het Ieperse "In Flanders Fields" vorm gaf) en de Vlaamse schrijver en journalist Rik van Walleghem, die verantwoordelijk was voor de inhoud, komen dichtbij het grijpen van het ongrijpbare: de Vlaamse wielercultuur. Dit was ook de opzet dus kun je het museum geslaagd noemen.

Een hoogtepunt van de belevenis tentoonstelling is een fietsergometer, waarop de bezoeker virtueel de Oude Kwaremont op mag rijden tegen Peter van Petegem. Virtueel leed ik een bittere nederlaag tegen Van Petegem én tegen de wielervrienden waarmee ik het museum bezocht. 's Middags op de echte Kwaremont merkte ik dat de echte beleving buiten ligt, op de kasseien en Vlaamse hellingen. Hier kon ik de nederlaag tegen m'n vrienden recht zetten. Tegen Van Petegem natuurlijk niet. Dat zou onmogelijk en bovendien heiligschennis zijn.

boekbespreking

## Hervormd op wielen.

# Wielerkampioen Cees Erkelens (1889-1950)

Daniël Rewijk

Het is een veel voorkomend misverstand dat alleen over de groten uit de geschiedenis een betekenisvolle biografie geschreven kan worden. Jan Romein heeft al geprobeerd deze vergissing te weerleggen, door erop te wijzen dat een beoogd subject voor een biografie geschikt is als hij voor 'erflater' doorgaat. "Dat wil zeggen wanneer de erfenis die hij de wereld naliet, bestaat in iets waaruit die van anderen niet bestaat."

Historicus Jan de Bas ziet zijn grootvader Cees Erkelens (1889-1959) als een erflater. Zijn unieke nalatenschap bestaat eruit dat Erkelens een bestaan als beroepswielrenner combineerde met een intens geloofsleven binnen de Nederlands Hervormde kerk. In de jaren '10 en '20 van de vorige eeuw was dit inderdaad een zeldzaamheid. De Bas probeert antwoord te vinden op de vraag hoe Erkelens zijn sportieve ambities met zijn geloofsleven kon rijmen.

Het wielerven bracht Erkelens (Nederlands kampioen op de weg bij de amateurs in 1912) op plaatsen en in situaties die de meesten van zijn geloofsgenoten meden als de pest. Zo reed Erkelens enkele zesdaagse wedstrijden, die in het calvinistische Nederland pas in de jaren '30 werden gehouden. Niet alleen omdat er geen ondernemer te vinden was die er een winstgevende zaak in zag, maar ook omdat de 'Six Day Races' een bijzonder slechte pers hadden. Ze werden geassocieerd met fraude, dodelijke ongelukken, kermisvermaak, dopinggebruik en uitzinnigheid. Erkelens had geen moeite met het rijden van dergelijke wedstrijden, net zomin als hij de zondagsrust in acht hield. Het fietsen betekende voor hem het verdienen van zijn boterham en dan moest je niet te kieskeurig zijn.

Na het lezen van de biografie lijkt de centrale vraag van De Bas niet zo relevant. Het lijkt er namelijk op dat Erkelens helemaal niets te rijmen had. Tijdens zijn sportcarrière onderhield hij een tamelijk vlak geloofsleven. Pas na het besluiten van z'n wielersloopbaan bekommerde hij zich ernstig om zijn zielenheil, waarbij hij dezelfde grondigheid en toewijding aan den dag legde die hem op de fiets successen bracht. Op de fiets bezocht hij in de wijde omtrek van zijn woonplaats Hazerswoude-Dorp lezin-

gen en diensten van predikanten als Wisse en Kersten. In de biografie is vooral een continuïteit van het fanatisme van de persoon Erkelens te zien. Dit fanatisme bracht hem in de sport tot de rangen van de professionals en in het geloof in kringen van bevindelijk gereformeerden.

De Bas heeft voor zijn boek gebruikt gemaakt van een veelheid aan materiaal dat hij creatief benut. Alle lijnen die hij in het verhaal over zijn opa uit gooit, werkt hij nauwkeurig af. Met de uitgebreide annotatie is het bij mijn weten de eerste volledig uitgewerkte wetenschappelijke sportbiografie die in Nederland is verschenen. De calvinistische vormgeving van het boek sluit goed aan bij de persoon die Cees Erkelens was.

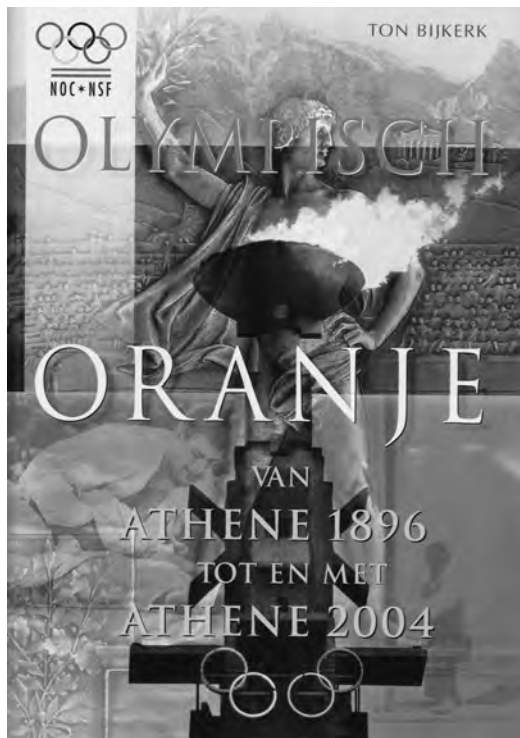
boekbespreking

# Olympisch Oranje, van Athene 1896 tot en met Athene 2004

Nico van Horn

In het archief van de Koninklijke Nederlandsche Studenten Roeibond (Regionaal Archief Leiden) bevindt zich een bewijs van Olympisch historicus Anthony Bijkerks nijvere arbeid. In maart 1960 stuurde hij deze club een brief met het verzoek om informatie over roeiers uit 1900 die in Parijs hadden deelgenomen aan de Olympische Spelen. De secretaris van de KNSRB krabbelde op de brief: 'kan best even wachten tot november'. Dat was niet naar Bijkerks zin. Omdat hij niet direct antwoord had gekregen stuurde hij in die maand maart nog eens twee brieven met steeds dringender verzoeken om de benodigde inlichtingen.

Dit voorval tekent Bijkerks verbetering en jarenlange passie met de Olympische beweging. Het boek dat hij, overigens na een persoonlijk zeer tragische periode, heeft afgeleverd heeft alle kenmerken van een standaardwerk. Alle, ja alle, Nederlandse Olympische deelnemers staan erin, netjes gegroepeerd per tak van sport en per Olympische Spelen. Van elk van die Spelen geeft Bijkerk de basisfeiten en de Nederlandse inbreng. Wat in de vorige versie Het gouden boek van de Nederlandse Olympiërs nog ontbrak, een compleet register, staat er nu wel in. Er staat ook een overzicht in van de leden van het Nederlands Olympisch Comité. Voer voor historici, sportfanaten en gewoon geïnteresseerden. Bijkerk heeft de ultieme basis gelegd voor verder onderzoek: van alle deelnemers geeft hij geboortedata en indien toepasselijk ook de overlijdensdata. Dan een korte opsomming van hun prestaties op de Spelen, gegevens over hun opleiding en beroep en soms nog meer gegevens. In de vorige uitgave had hij een aantal uitgebreidere biografische schetsen en interviews van en met een aantal sporters opgenomen. Terecht zijn die nu afwezig. Moet je het vorige boek er maar gewoon bij halen. Hij heeft die stukken verruild voor een aantal nieuwe bijdragen zoals een aangrijpend verhaal over de 1936-roeier Ernst de Jonge (een Soldaat van Oranje), de 1920-touwtrekkers en de



veranderde sluitingsceremonie op de Spelen van 1956.

Het is niet alleen een zoekboek. Sociaal-historici hebben hier een prachtige basis om de herkomst van sporters na te trekken. Ja, het klopt, de voetballers op de eerste Spelen kwamen uit de betere milieus, datzelfde geldt voor bijna alle sporten en je ziet in de loop der jaren hun afkomst verschuiven. Uitzonderingen zijn er altijd: de roeiers, ruiters en zeilers aan de ene kant, en de boksers en worstelaars aan de andere kant. Wist u dat er een Nederlandse Olympiër in 1956 in Djakarta is overleden waar hij werkte als barkeeper? Dat het voetbalteam van 1908 wel erg veel Indiëse achtergronden had? Dat in 1936 een barones meedeed aan het Alpine skiën? Dat er in 1906 tussen-

spelen in Athene zijn geweest met Nederlandse deelname?

Aanmerkingen? Niet zoveel hoor, hier en daar is de typografie wat ongelijkvormig, maar is dat nou een ramp? Ik dacht het niet. Met zo'n hoeveelheid aan feiten glipt er wel eens wat doorheen. Bijkerk beschouwt het zelf als een gemis dat hij van drie Olympiërs nog niet alle gegevens heeft. Van de in het boek genoemde vierde missing person, Curt van der Sandt (1928, bobslee) is intussen wel nieuwe informatie opgedoken via Duitsland. En inmiddels staat de stand nog maar op één manco: J. Smit uit Rotterdam.

Ik heb begrepen dat er nergens ter wereld zulk een uitgebreid overzicht van Olympiërs bestaat, met uitzondering van wellicht Denemarken. Bijkerk heeft voor zijn onvermoeibare werk als Olympisch historicus de Olympic Order gekregen. Terecht. Koop dit boek, lees en gebruik het.

Anthony Th. Bijkerk, *Olympisch Oranje, van Athene 1896 tot en met Athene 2004* (De Vrieseborch, Haarlem 2004) ing. 527 p. ill. EUR: 42,50. ISBN: 906067522-2

# Echte Helden, Historisch Centrum Overijssel

Peter Los

Tijdens mijn werkzaamheden voor het bibliografische apparaat van de Nederlandse sportgeschiedenis raakte ik in contact met Wim Coster (projectmedewerker) van het Historisch Centrum Overijssel (H.C.O.). Dit centrum is in 2000 ontstaan uit een fusie van het Gemeentearchief Zwolle en het Rijksarchief in Overijssel. Het H.C.O. wil een plek zijn waar de geschiedenis echt tot leven komt, waar jong en oud op ontdekkingstocht gaan naar hun eigen verleden.

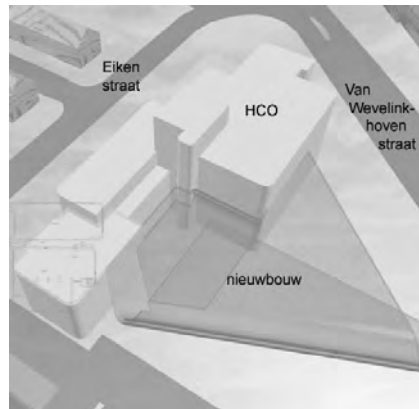
Om dit te verwezenlijken is het centrum aangevangen met de bouw van een splinternieuwe geschiedenishal. Op het moment dat ik er was, werd er nog flink gebouwd. In die geavanceerde expositieruimte moet het verleden tot leven komen, met behulp van projecties, interactie en theatertechniek.

De geschiedenis hal wordt geopend met de tentoonstelling *Echte Helden*, een interactieve tentoonstelling over sport. *Echte Helden* staat stil bij de mythische Overijsselaars Beb Bakhuis en Reinier Paping en bij meer recente sporters als Hennie Kuiper en Ellen van Langen. Maar ook bij het heldendom van de eenzame recreant en het amateurteam dat ondanks alles niet degradeert.

De hoofdmoot van de tentoonstelling zal bestaan uit beeld: van stokoud tot de actualiteit, sfeervol, humoristisch en meeslepend, leerzaam en interactief. De geschiedenis hal wordt een kruising tussen bioscoop, huiskamer, theater en internetcafé.

Al het beeldmateriaal van het H.C.O. wordt uit de kast gehaald. Bezoekers worden verwelkomd met bioscoopformaat filmmateriaal uit het verleden. Publiek uit 1956 klapt voor u en een wielerploeg van 1936 stelt zich levensgroot aan u voor. Gedurende de tentoonstelling worden bekende en onbekende sporters uit Overijssel uitgedaagd fabelachtige momenten uit het verleden tot leven te wekken, zoals de beroemde snoekduik van Beb Bakhuis. De bezoekers van de tentoonstelling bepalen vervolgens wie van deze hedendaagse sporters de beste 'remake' heeft geproduceerd.

Verder kunnen er privésportverzamelingen van stadsgenoten bekeken worden en toegevoegd. Ook kan worden meegezongen tijdens het clubliederenfestival. Bezoekers kunnen daarnaast lopen tegen Ellen van Langen op een rolband, roeien tegen Nico Rienks op de er-



gometer en fietsen tegen Hennie Kuiper op de fietstrainer.

Andere toekomstige evenementen zijn een verkiezing van het sportmoment, de sportman, -vrouw, -ploeg van de eeuw en een symposium over de relatie tussen de sport en de sociaal-

maatschappelijke ontwikkeling in Overijssel met bijvoorbeeld sportjournalisten, (oud)-topsporters en/of sportschrijvers. Vervolgens zijn er plannen voor een congres over de veranderende mores van arbitrage in de sport en reünie van Overijsselse sporters.

De tentoonstelling 'Echte Helden' zal lopen van 21 april tot begin september 2006 in het nieuwe paviljoen, de 'Geschiedenishal' aan de Eikenstraat 20 te Zwolle. Meer informatie: [www.historischcentrumoverijssel.nl](http://www.historischcentrumoverijssel.nl)

# Sportverzamelingen - Sportief Erfgoed

Gerard van den Houten

**Sportcollecties en -verzamelingen van particulieren, sportbonden, bibliotheken, universiteiten, sportverenigingen, belangenverenigingen en stichtingen en wat al niet meer vormen tezamen het sportieve erfgoed van Nederland. In deze serie wordt het sportief erfgoed bezocht en beschreven. Tips en/of aanmeldingen voor deze serie? Mail naar: gerard@woodsport.nl**

## Deel 3: Kaatsmuseum Franeker



### Te koop: café De Prins

Kastelein Schelte Dijkstra van "De Prins" in Franeker wil in 1994 zijn café verkopen. In eerste instantie niets bijzonders zult u denken. Maar wat te doen met een grote collectie foto's en attributen vanuit de kaatsport? Schelte Dijkstra heeft vanaf eind jaren '20 vele kaatspartijen letterlijk afgelopen en vanaf begin jaren '40 een verzameling foto's opgebouwd. In 1972 is de collectie zo groot dat het café ook doorgaat als 'Kaatsmuseum'. Harry Cornelisse, de nieuwe eigenaar van "De Prins", ziet niet veel heil in de kaatsverzameling, zodat de collectie eind 1994 verloren dreigt te gaan. De heer Dijkstra besloot echter de zorgvuldig opgebouwde verzameling beschikbaar te stellen, wat voor het Franeker Museum reden genoeg was voor overname.

### Een echt museum

Met deze oplossing werd de gehele collectie ondergebracht in het Coopmanshús, het voormalige Hotel De Valk. Toenmalig Staatssecretaris Erica Terpstra opende in 1995 het twee verdiepingen omvattende Kaatsmu-

seum aan de Voorstraat 2 te Franeker. Vanaf dat jaar werd het Kaatsmuseum beheerd door de Museum- en documentatiecommissie van de Koninklijke Nederlandse Kaats Bond (KNKB). Nu, 10 jaar later, wordt deze constructie naar alle waarschijnlijkheid losgelaten. In de bondsjaarvergadering van november 2005 ligt een voorstel, waarmee het Kaatsmuseum meer 'ruimte' krijgt om zich verder te ontplooiën. Het in te zetten verzelfstandigingstraject dient te resulteren in twee stichtingen waarin beheer en exploitatie gescheiden zijn. Hiermee wordt voorkomen dat bij een dreigend faillissement de met veel moeite opgebouwde collectie verkocht moet worden en een stuk sportief erfgoed zal verdwijnen. De verzelfstandiging moet de weg voor subsidievertrekkers en potentiële sponsors vrij maken.

### Diversiteit aan prijzen(kasten)

De eerste verdieping van het museum vertelt, rondom het omvangrijke documentatiecentrum, het kaatsverhaal aan de hand van vitrines per thema. Van de organisatie van kaatswedstrijden en de oprichting van de bond tot de ontwikkeling van dameskaatsen en de alom bekende PC-wedstrijd in Franeker. Alle Koningen van de PC worden eervol geprezen op twee meter hoogte aan een lange houten wand. Uiteraard ontbreekt ook de uitleg van het kaatsspel zelf niet. Alle bezoekers van buiten Fryslân kunnen zich hier de grondregels van het spel eigen maken.

Op de tweede verdieping is een prijzenwalhalla gecreëerd. Wat hier al niet staat aan bekertjes, medailles en an-





dere herinneringen! Deze zeer uitgebreide collectie overtreft de verwachting van de meeste bezoekers.

Aanwinsten van het Kaatsmuseum worden gepubliceerd in het KNKB-bondsorgaan WIS-IN, dat maandelijks verschijnt. De meeste aanvullingen worden geschonken door oud-kaatsers, kaatsverenigingen of nabestaanden van overleden kaatsers. In uitzonderlijke gevallen kan het op vrijwilligers draaiende museum kleine aankopen doen. Alle items uit de collectie van het museum zijn geregistreerd, wat binnen de sportwereld uniek genoemd mag worden. Om ook in museumland mee te kunnen, volgen enkele medewerkers de cursus documenteren met de ambitie om met specifieke software voor musea de volledige collectie (digitaal) te ontsluiten.

### Relatie met de sport

Naast het regelmatige bezoek van kaatsfanaten heeft het museum met name naar aanleiding van jubilea contact met kaatsers en de kaatsverenigingen. Een uitwisseling van materialen en documentatie zorgt dan voor een win-win-situatie. Het museum vormt met de bibliotheek en bijbehorende fotocollectie een goede bron voor menig jubileumboek, waarbij kaatsverenigingen als tegenprestatie regelmatig attributen schenken. De verenigingen krijgen daarnaast de mogelijkheid om gedu-

rende het jubileum een vitrine in het museum in Franeker in te richten.

### Perspectief

Hoewel over de toekomst nog geen formeel besluit is genomen, lijkt het voortbestaan van het Kaatsmuseum niet in het geding. Het toont de Friese trots in volle glorie en dat beseft men in het Noorden maar al te goed. Een Friese trots waar de rest van Nederland ook zeer trots op mag zijn. Een korps vrijwilligers heeft jaren achtereen hard gewerkt om dit zeer mooie en zorgvuldig gepresenteerde museum te laten bloeien. Een bezoek meer dan waard.

Voor informatie en voor groepsreserveringen en groepsbezoeken buiten de openingstijden kunt u contact opnemen met het bondsbureau van de KNKB, tel. 0517-397300 of met de secretaris van het kaatsmuseum, tel. 058-2572590, e-mail: kaatsmuseum@chello.nl.

Bezoekadres: Voorstraat 2, 8801 LC Franeker. Openingstijden: medio mei t/m september, dinsdag t/m zaterdag 13.00 - 17.00 uur. Zie ook [www.knkb.nl](http://www.knkb.nl)

Met dank aan alle vrijwilligers van het Kaatsmuseum en in het bijzonder Jan Suierveld voor de rondleiding.



*Dhr. Scheltema bij één van de prijzenkasten op de tweede verdieping.*

# Bibliografie Sportgeschiedenis komt eraan!

Peter Los en Wilfred van Buuren

In Nederland zijn op verschillende plaatsen sporthistorische literatuur en bronnen te vinden. Het is voor onderzoekers en belangstellenden echter niet gemakkelijk te achterhalen wat er nu precies allemaal verschenen is. Sinds de opheffing van de Nationale Sportbibliotheek in 1998 bestaat er in Nederland geen centrale vindplaats voor sporthistorische literatuur.

Voor stichting de Sportwereld was dit een zwaarwegende reden om van start te gaan met een project dat moest leiden tot de ontwikkeling van een bibliografisch apparaat voor de studie van sportgeschiedenis. Deze wegwijzer zal onderzoekers en studenten, maar ook amateurhistorici, verzamelaars en journalisten toegang bieden tot publicaties en bronnen die bij sporthistorisch onderzoek van belang zijn. Het ministerie van V.W.S., het Prins Bernhard Cultuurfonds, de Jurriaanse stichting en het VSB-fonds staan garant voor de financiële realisatie van het project. Uitgeverij Arko Sports Media zal de bibliografie gaan uitgeven.

Tot zover de voorgeschiedenis van de bibliografie. Nu volgt een korte impressie van de inhoud en totstandkoming van het apparaat. De biografie beperkt zich tot de moderne sport (vanaf circa 1780). Het project omvat Nederland en de (voormalige) kolonieën. Ook opgenomen worden algemene, wereldwijde of niet-Nederlandse geschiedenissen van sport die verwijzen naar de ontwikkeling van sport en sportgerelateerde activiteiten in Nederland. Niet opgenomen worden onder andere krantenartikelen, ongepubliceerde bronnen, audio-visueel materiaal, fictie, beleidsrapporten en instructieboeken. Geannoteerd is er op de volgende wijze:

Auteur(s), titel, eventuele ondertitel, uitgever, jaar- en plaats van uitgave, aantal pagina's, illustraties, kaarten, tabellen. Daarnaast wordt er bij bijzondere titels aanvullende informatie verstrekt.

Gekozen is voor een onderverdeling in de volgende categorieën:

## Nationale geschiedenis:

- Algemeen
- Thematisch
- Tak van sport

## Koloniale en lokale geschiedenis:

### Koloniale geschiedenis

- Nederlandse Antillen
- Nederlands-Indië
- Suriname

### Lokale geschiedenis

- Alle 12 provincies

## Tijdschriften:

- Algemeen
- Thematisch
- Tak van sport

## Biografieën:

- Collectieve biografieën
- Individuele biografieën

De bibliografie zal zowel een personen- als zakenregister bevatten. Het personenregister omvat auteurs en sporters, het zakenregister individuele sporten.

December 2003 betekende het startschot voor het project Bilbiografische apparaat voor de Nederlandse sportgeschiedenis. Initiatiefnemer was stichting de Sportwereld. Een projectgroep bestaande uit projectleider Wilfred van Buuren en projectmedewerkers Peter Los en Nico van Horn begon, na een voorbereidingsfase, in het najaar van 2004 met zijn rondreis langs vele nationale, regionale en lokale archiefinstellingen en bibliotheken.

De projectgroep heeft ruim 130 archiefinstellingen en bibliotheken bezocht in hun zoektocht naar relevante titels voor de bibliografie. Een helse klus dus! Het onderzoek startte zagezegd in december 2003 en is nu (november 2005) in de laatste fase beland. In de tussentijd hebben de samenstellers vele hindernissen moeten nemen. Zo bleek het aantal titels veel groter te zijn dan de vooraf ingeschatte hoeveelheid. Zo leek het dat na diverse bezoeken aan de archiefinstellingen in Overijssel een redelijk compleet overzicht was samengesteld van

lokale Overijsselse geschiedenissen. Na correspondentie met Wim Coster van het Historisch Centrum Overijssel kwamen daar zo'n honderd relevante titels bij. Dit zou wel vaker gebeuren.

Grote provincies als Noord- en Zuid Holland leverden verhoudingsgewijs enorm veel bruikbare publicaties. Archieven aldaar vereisten meer dan één bezoek. Het documentatiecentrum van de K.N.V.B. moest ook meerdere malen bezocht worden, aangezien er wel honderden jubileumboekjes van voetbalverenigingen opgeslagen zijn. Ook werd Den Haag meermaals bezocht om de catalogus van de Koninklijke Bibliotheek te bekijken en publicaties in te zien.

Een andere hindernis waren de soms lange reistijden. Een retour naar Stadskanaal (Groningen) of Kerkrade (Limburg) kostte bijvoorbeeld al een kwart van een effectieve werkdag. Na het lange proces van datavergaring (wat ongeveer 10 maanden in beslag nam) volgde de data-invoer. Van onderschatting was geen sprake, maar ook dit traject duurde langer dan verwacht en kostte van Buuren, van Horn en Los enorm veel tijd, energie en hoofdbrekens. Nu inmiddels alles is ingevoerd stemt het de projectgroep trots mee te kunnen delen dat de bibliografie zo'n 7.500 titels zal bevatten. Het overzicht zal niet compleet zijn, maar wel veel omvattend. Op dit moment liggen de drukproeven bij Uitgeverij Arko Sports Media. Medio januari zal de eerste druk van 1.000 gebonden exemplaren op de markt verschijnen. De bibliografie zal ongeveer 30 euro gaan kosten en is te verkrijgen bij Arko Sports Media te Nieuwegein. Stichting de Sportwereld wenst u veel plezier met dit bibliografisch apparaat. Dat u er ontzettend veel gebruik van mag gaan maken!

## COLOFON

De Sportwereld is een uitgave van *Stichting de Sportwereld*.

### Hoofdredactie

Eva Hogenbirk

### Eindredactie

Sjoerd van Tiel en Gerard van Houten

### Redactionele medewerkers

Gerbrand Bakker, Theo Bollerman, Wilfred van Buuren, Ivo van Hilvoorde, Nico van Horn, Gerard van den Houten, Peter Los, Daniël Rewijk, Theo Stevens, Sjoerd van Tiel, Paul Verstappen.

### Redactieadres

**Stichting de Sportwereld**

Postbus 11781, 1001 GT Amsterdam

Email: [desportwereld@hotmail.com](mailto:desportwereld@hotmail.com)

### Abonnementen

de Sportwereld verschijnt vier keer per jaar. Het magazine voor geschiedenis en achtergronden van de sport is alleen beschikbaar voor abonnees en medewerkers van Stichting de Sportwereld. Contributie per jaar: abonnees en medewerkers € 17,50, studenten € 14,50 instellingen € 21,50. U kunt abonnee of medewerker worden door uw contributie over te maken via bank of giro op de Rabobank rekening 152109609 ten name van Stichting de Sportwereld, Uitgeest. Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan met toestemming van de hoofdredactie.



*De Sportwereld, magazine van stichting de Sportwereld, geeft informatie over activiteiten van de stichting. Daarnaast bevat zij artikelen, interviews, boekbesprekingen en ander nieuws over de geschiedenis en achtergronden van de sport. Stichting de Sportwereld stelt zich ten doel: het bevorderen van de kennis van de geschiedenis en de achtergronden van de sport in Nederland. De stichting bevordert sporthistorisch onderzoek en zet zich in voor het behoud van het sportief cultureel erfgoed. Zij tracht dit doel te bereiken door het organiseren van bijeenkomsten (lezingen, studiedagen en werkgroepen), door het vervaardigen van publicaties (nieuwsbrieven en boeken) en door het leggen van contacten tussen beoefenaren van en geïnteresseerden in de geschiedenis en achtergronden van de sport.*

## STICHTING DE SPORTWERELD

### Bestuur:

Nico van Horn (secretaris), Gerard van den Houten, Jan van der Putten (penningmeester), Theo Stevens, Sjoerd van Tiel (voorzitter).

### Projectcoördinator:

Wilfred van Buuren. Projectmedewerker: Peter Los.

### Webmaster:

Gerard van den Houten



**SURF NAAR DE WEBSITE  
VAN MAGAZINE  
DE SPORTWERELD**

**WWW.DESPORTWERELD.NL**